

ARTYKUŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 29 (2)/2014, s. 41–110

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2014.021>

ANDREJ MACUK

(Mińsk)

*Polityka rosyjska w Rzeczypospolitej w 1733 roku a kandydatura „Piasta”**

Po raz pierwszy problem polityki rosyjskiej w Rzeczypospolitej podczas bezkrólewia w 1733 roku został przedstawiony w opublikowanej w 1862 roku monografii badacza rosyjskiego Władimira Geriego *Борьба за польский престол в 1733 году (Walka o polski tron w 1733 roku)*¹. Książka została napisana na podstawie archiwalnych dokumentów Ministerstwa Spraw Zagranicznych, przechowywanych w Archiwum Polityki Zagranicznej (Zewnętrznej) Imperium Rosyjskiego (Архив Внѣшней Политики Россиjsкой Империи, AVPRI). W dodatkach do monografii Gerie podał treść kilkunastu źródeł. Wśród nich są relacje z 1733 roku posłów rosyjskich Friedricha Casimira i Karła Gustawa von Löwenwolde oraz przedstawicieli rosyjskich Jurija Liwena i Franciszka Darewskiego. W przedmowie do dodatków

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Praca naukowa finansowana w ramach programu ministra nauki i szkolnictwa wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2015.

¹ Wszystkie daty podawane są według nowego stylu w celu lepszego zrozumienia konsekwencji wydarzeń.

Gerie zaznaczył, że wyboru relacji Löwenwoldów dokonano, biorąc pod uwagę aktualność, oryginalność oraz ich brak w źródłach opublikowanych w „Russkim Wiestniku” w 1841 roku. Publikacja ta została przygotowana na podstawie zbioru dokumentów sporządzonego w 1775 roku przez Nikołaja Bantysz-Kamieńskiego. Niestety dziś jest ona zapomniana i po Geriem nie była wykorzystywana w badaniach. Wspomniana publikacja zawiera nie tylko relacje Löwenwoldów, ale też reskrypty rządu rosyjskiego i relacje posłów rosyjskich – Ludwika Łączyńskiego z Wiednia i Pawła Jagużyńskiego z Berlina. Wartość tych dokumentów znacznie rośnie, jeżeli wziąć pod uwagę to, że nie wszystkie są dostępne badaczom z powodu ich złego stanu zachowania². Braki w publikacji źródeł w „Russkim Wiestniku” omawiał już Gerie (wskazywał na niedokładny przekaz i opuszczenia niektórych fragmentów dokumentów z niewiadomych przyczyn). Dlatego właśnie niektóre z nich Gerie postanowił opublikować. Również i my uważamy za słuszne, aby w niektórych wypadkach powoływać się zarówno na wybrane dokumenty opublikowane w „Russkim Wiestniku”, jak i na ich oryginały przechowywane w Archiwum Polityki Zagranicznej Imperium Rosyjskiego.

Większość prac traktujących o polityce rosyjskiej w Rzeczypospolitej w 1773 roku opierała się na monografii Geriego. Wyjątkiem są prace pisane na podstawie relacji austriackiego posła Heinricha von Wilczka, który m.in. informował o działalności rosyjskich posłów Löwenwoldów w Rzeczypospolitej. Do takich prac można zaliczyć kilka artykułów polskiego badacza Jerzego Dygdały³. Misja Jurija Liwena w marcu–kwietniu

² Na przykład: Архив Внутренней Политики Российской Империи (dalej: АВПРИ), ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 9.

³ J. Dygdała, *Dylematy austriackiej polityki wobec Rzeczypospolitej podczas bezkrólestwa 1733 roku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia” 1993, t. 28, s. 103–124; idem, *Postawa „familii” Czartoryskich w bezkrólestwie 1733 roku z perspektywy Wiednia*, [w:] *Między wielką polityką a szlacheckim partykularyzmem: Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszewskiego*, red. K. Wajda, Toruń 1993, s. 275–283; idem, *Saskie próby infiltracji środowisk szlacheckich podczas bezkrólestwa 1733 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 2003, z. 4, s. 47–70; idem, *Urażone magnackie ambicje czy racja stanu? U źródeł opozycji wobec kandydatury Stanisława Leszczyńskiego w bezkrólestwie 1733 roku*, [w:] *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*, red. Z. Anusik, Łódź 2007, s. 187–199.

1733 roku w Wielkim Księstwie Litewskim znalazła się w centrum uwagi badacza litewskiego Feliksasa *Sliesoriūnasa*⁴. Podstawowymi źródłami do napisania tego artykułu po raz pierwszy od czasów Geriego stały się rękopisy z Archiwum Polityki Zagranicznej Imperium Rosyjskiego.

Politykę Rosji w Rzeczypospolitej w 1733 roku realizowali cudzoziemcy z pochodzenia. Po pierwsze, byli to bracia Friedrich Casimir i Karl Gustaw von Löwenwoldowie. Ród Löwenwoldów pochodził z Westfalii, a w XIV wieku przesiedlił się do Inflant. Karl Gustaw i Friedrich Casimir byli synami zmarłego w 1721 roku tajnego radcy Gerharda Johana Löwenwolda. Ich młodszym bratem był Oberhofmarschall Reinhold Gustaw. Rodowi Löwenwoldów w 1726 roku w Rosji został przyznany tytuł hrabiowski. Löwenwoldowie byli zwolennikami współpracy Rosji z Prusami⁵. Karl Gustaw von Löwenwolde od 1727 roku piastował stanowisko szambelana Piotra II. Po śmierci cara, dzięki działaniom swego brata Reinholda Gustawa, uprzedził Annę Iwanowną o zamiarze zajęcia tronu przez Najwyższą Tajną Radę i ograniczeniu carskiej władzy. W dowód wdzięczności 27 kwietnia 1730 roku został mianowany generałem adiutantem i dowódcą lejbgwardii Pułku Izmajłowskiego. W 1731 roku został wydelegowany w randze ministra pełnomocnego do Berlina i Wiednia, gdzie bezowocnie dążył do wypracowania wspólnej polityki wobec Rzeczypospolitej i ustalenia kandydatury jej przyszłego króla. Dnia 28 maja 1732 roku otrzymał urząd koniuszego wielkiego (Oberstalmeister) i ponownie został oddelegowany do Prus. Pod koniec 1732 roku w Berlinie zawarł traktat z Prusami i Austrią, zgodnie z którym władcą Rzeczypospolitej nie mógł zostać Stanisław Leszczyński. Wspólnym kandydatem trzech wymienionych państw został infant portugalski Manuel (Emanuel) de Bragança. Gdyby jego kandydatura nie uzyskała poparcia w Rzeczypospolitej, zamierzano wybrać na króla innego uzgodnionego kandydata. Pod presją Austrii wycofano punkt, na podstawie którego przyszłym królem nie mógł zostać syn Augusta II,

⁴ F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija Lietuvoje 1733 m. pavasari. Rusijos bandymas išskelti jai priimtino „Piasto” kandidatūrą į Lenkijos ir Lietuvos valdovo sostą priešpa-skutinio tarpuvaldžio metu*, [w:] *Istorijos Akiračiai*, Vilnius 2004, s. 289–306.

⁵ *Сборник императорского русского исторического общества*, т. 5, Санкт-Петербург 1870, с. 379–380.

Fryderyk August. Traktat ratyfikowała Anna Iwanowna, ale na prośbę polską austriackiego nie został on przesłany sojusznikom. Cesarz Karol VI nie był bowiem zadowolony z faktu, że dokument znacznie wzmacnia pozycję króla pruskiego Fryderyka Wilhelma. Jednymi z głównych inicjatorów pruskiego charakteru traktatu byli bracia Löwenwoldowie⁶. Przyjaźniący się z wicekanclerzem Andriejem Ostermanem (Hans Johann Friedrich Osterman) Karl Gustaw von Löwenwolde pozostawał we wrogich stosunkach z Burkhardem Christophem von Münnich i miał znaczne wpływy w rządzie rosyjskim. Nawet faworyt Anny Iwanowny Ernest von Biron musiał liczyć się z jego stanowiskiem⁷. Do końca swego życia optował za sojuszem Rosji i Austrii z Prusami. W 1734 roku próbował nakłonić Fryderyka Wilhelma do uznania Augusta III za króla Rzeczypospolitej, a tego ostatniego do odstąpienia niektórych ziem Prusom. Zmarł 30 kwietnia 1735 roku.

Friedrich Casimir von Löwenwolde natomiast od 1731 roku był natomiast posłem w Rzeczypospolitej i zwolennikiem sojuszu z Austrią. Bracia pokłócili się ostatecznie 21 listopada 1733 roku, przez co Friedrich wyjechał do Wiednia i rozpoczął służbę w armii cesarskiej w stopniu generała majora. 25 listopada 1738 roku cesarz nadał mu tytuł hrabiego Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego. Dosłużył się stopnia generała kawalerii⁸.

Na kształt rosyjskiej polityki wpływ miał również Jurija Liwena (Georg Reinhold von Lieven), pochodzący z rodu inflanckiego. W końcu XVI i w XVII wieku Lievenowie służyli na dworze szwedzkim jako urzędnicy i żołnierze. W 1653 roku królowa Krystyna nadała tytuł barona Bernardowi Ottonowi von Lieven, noszącemu przydomek „Czarny Lieven”. Był on szwedzkim generałem i gubernatorem Wismaru. Z jego synów tylko najstarszy, Hans, pozostał na szwedzkiej służbie i dosłużył się stopnia generała lejtnanta. Pozostali synowie, na czele z drugim, Wilhelmem Henrykiem, wstąpili do rosyjskiej służby. Baron Wilhelm Henryk osiągnął urząd tajne-

⁶ J. Staszewski, *Traktatu Löwenwolda nie było*, [w:] J. Staszewski, „*Jak Polskę przemienić w kraj kwitnący...*”. *Szkice i studia z czasów saskich*, Olsztyn 1997, s. 139.

⁷ S. Askenazy, *Przedostatnie bezkrólowie*, [w:] S. Askenazy, *Dwa stulecia XVIII i XIX. Badania i przyczynki*, t. 1, Warszawa 1901, s. 28.

⁸ M. Braubach, *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie*, Bd. 4, Wien 1965, s. 383.

go radcy. Miał trzech synów: Georga Reinholda (Jurija, Jerzego), Macieja Eberharda i Johana Willhelma. Wszyscy trzej służyli w wojsku rosyjskim. Liwenowie rosyjscy mieli krewnych w Wielkim Księstwie Litewskim – na Żmudzi i w powiecie upickim.

Należy pamiętać jeszcze o Franciszku Darewskim, który pochodził z Rzeczypospolitej. Jeszcze w okresie wojny północnej był on znany jako zwolennik Stanisława Leszczyńskiego i stronnik Sapiechów. Pod koniec 1729 roku z ramienia obozu przeciwników króla Augusta II został wysłany do Francji do Stanisława Leszczyńskiego i został na jego służbie. Szybko jednak popadł w konflikt z Leszczyńskim i w obawie przed aresztowaniem musiał wrócić do Rzeczypospolitej. Po przyjeździe do Warszawy w marcu 1731 roku rozpoczął aktywną agitację przeciwko Leszczyńskiemu. Starał się przejść na służbę do Augusta II i z tego powodu ujawnił plany Leszczyńskiego oraz jego stronników w Rzeczypospolitej. August II nie przyjął go na służbę, więc Darewski pojechał do Rosji, gdzie jego krewny, Krzysztof Urbanowicz, pomógł mu się urządzać. Darewski kontynuował współpracę z Sapiechami, którzy uważali go za dobrego, ale „bałamutnego” przyjaciela⁹.

Stanowisko rządu rosyjskiego w sprawie kandydata na przyszłego króla Polski przed śmiercią Augusta II można ustalić na podstawie memoriału do cesarza Karola VI, który został przekazany 8 stycznia 1733 roku opuszczającemu Rosję posłowi austriackiemu Franzowi-Karlowi Wratislawowi von Mitrowitz. Wynika z niego, że Rosja występowała przeciwko wyborowi na króla zarówno Leszczyńskiego, jak i księcia saskiego Fryderyka Augusta. Najlepszym kandydatem do tronu, według rządu rosyjskiego, byłby jakiś „Piast”:

общее старание приложено будет, оную корону одному общим
всех сторон интересам полезному шнасте доставить.

⁹ Lietuvos Mokslų Akademijos Centrine biblioteka w Wilnie (LMAB), F.139, B. 4002, p. 308v; Józef F. Sapieha do A. K. Sapiechy, Roś, 9 I 1733; E. Rostworowski, *O polską koronę. Polityka Francji w latach 1725–1733*, Wrocław–Kraków 1958, s. 144, 178–179, 216.

Na wybór cudzoziemca Rosja zgadzała się tylko w wypadku, gdy kandydatura będzie uzgodniona z Austrią i Prusami a nie uda się znaleźć odpowiedniego kandydata „Piasta”¹⁰. Memoriał był odpowiedzią na reskrypt Austrii z 26 listopada 1732 roku, w którym zawarta była propozycja, aby nie dopuścić do wyboru na króla Stanisława Leszczyńskiego i Fryderyka Augusta. O wyłączeniu elektora saskiego nie należało jednak informować publicznie, aby ten nie szukał poparcia Francji i Bawarii. Na wspólnego kandydata wytypowano infanta portugalskiego Emanuela, który powinien zostać wybrany „через волюнную элекцию” („w drodze wolnej elekcji”). Z proponowanych przez Rosję „Piastów” cesarz austriacki za odpowiedniego kandydata uważał jednego z braci Wiśniowieckich, ale nie sprzeciwiał się kandydaturom Pawła Sanguszki i Józefa Mniszcha. Jednocześnie Austria występowała przeciwko potencjalnym kandydatom z rodu Czartoryskich i Potockich¹¹. Jak widać, stanowiska Austrii i Rosji odnośnie do przyszłych wyborów w Rzeczypospolitej były dosyć zbliżone. Podobne propozycje znalazły się w traktacie Löwenwolda. Jedyną różnicą było to, że nie wykluczono w nim elektora saskiego Fryderyka Augusta spośród konkurentów do tronu¹². Rosja zamierzała działać zgodnie z traktatem Löwenwolda.

W ostatnich latach panowania Augusta II głównymi sojusznikami Rosji w Rzeczypospolitej była antykrólewska opozycja w Wielkim Księstwie Litewskim. Na jej czele stali przedstawiciele magnackich rodów Sapiehów (starosta merecki Antoni Kazimierz Sapieha) i Ogińskich (wojewoda witebski Marcin Ogiński) oraz biskup smoleński Bogusław Gosiewski. Nie zważając na sprzeciw Augusta II i Familii Czartoryskich, stronnicy opozycji

¹⁰ J. Dygdała, *Gra pozorów: zabiegi dyplomacji cesarskiej o rosyjską interwencję zbrojną w Rzeczypospolitej w 1733 roku* [w druku]. Serdecznie dziękuję autorowi za możliwość skorzystania z artykułu przed jego opublikowaniem. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Wiedeń, Russland, sygn. II 9, k. 40–41; Anna Iwanowna do Karola VI, Petersburg 28 XII 1732; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, s. 135; С. Нелипович, *Союз двуглавых орлов. Русско-австрийский военный альянс второй четверти XVIII в.*, Москва 2010, s. 99–100.

¹¹ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, s. 132–133.

¹² Dokładniej o negocjacjach poprzedzających podpisanie traktatu: J. Staszewski, *Traktatu Löwenwolda nie było*, [w:] idem, *„Jak Polskę przemienić w kraj kwitnący...”. Szkice i studia z czasów saskich*, Olsztyn 1997, s. 134–141; J. Dygdała, *Gra pozorów...*

antykrólewskiej byli wybierani na posłów sejmowych i stali się inicjatorami zerwania sejmów w 1732 i 1733 roku. Nieformalnym liderem antykrólewskiej opozycji w Wielkim Księstwie Litewskim był starosta merecki Antoni Kazimierz Sapieha. W ramach całej Rzeczypospolitej współpracowała ona z opozycją antykrólewską w Koronie na czele z Potockimi¹³. Pod koniec panowania Augusta II nieświescy Radziwiłłowie odeszli od Familii i dołączyli do opozycji antykrólewskiej. Na tę decyzję wpłynęły wrogość ich przywódcy, regimentarza wojsk litewskich i kanclerza wielkiego litewskiego, Michała Serwacego Wiśniowieckiego (ożenionego z Teklą z Radziwiłłów) do Czartoryskich oraz rozstrzygnięcie w 1732 roku na korzyść nieświeskich Radziwiłłów sporu o tzw. dobra neuburskie. Sprawa ta była przyczyną braku zaufania i napięcia w stosunkach Radziwiłłów z Sapiehami i Ogińskimi. Na układ głównych sił politycznych w Rzeczypospolitej wpłynęło też to, że niemal od razu po śmierci Augusta II zawarto rozejm pomiędzy Familią Czartoryskich i antykrólewską opozycją Potockich, co jednak nie spotkało się z poparciem antykrólewskiej opozycji w Wielkim Księstwie Litewskim. Dowiedziawszy się o nim, nadworny podskarbi litewski, Józef Franciszek Sapieha, wściekł się z powodu działań podejmowanych przez Potockich i zwrócił się do przedstawiciela rosyjskiego, Franciszka Darewskiego, z propozycją utworzenia konfederacji, która działałaby niezależnie od Potockich i Czartoryskich. Darewski prowadził długie rozmowy na ten temat z Sapiehami – wspomnianym Józefem Franciszkiem i starostą wilkowskim Jerzym Felicjanem – oraz z biskupem smoleńskim Bogusławem Gosiewskim i wojewodą witebskim Marcinem Ogińskim. Właśnie ci czterej magnaci przy finansowym wsparciu Rosji obiecali utworzyć konfederację w Wielkim Księstwie Litewskim. Nieformalny lider tego ugrupowania magnackiego, Józef Franciszek Sapieha, zamierzał przeprowadzić rozmowy na temat konfederacji z marszałkiem wielkim koronnym Józefem Mniszchem, wojewodą krakowskim Teodorem Lubomirskim, regimentarzem wojsk litewskich Michałem Wiśniowieckim i chorążym wielkim koronnym Janem Klemensem Branickim. Negocjacje na temat zawiązania konfederacji zakończyły się fiaskiem z powodu postawy posła rosyjskiego, Friedricha

¹³ E. Rostworowski, *O polską koronę. Polityka Francji w latach 1725–1733*, Wrocław–Kraków 1958, s. 303–319.

Casimira von Löwenwolde, który nie zgodził się na wypłatę niezbędnych środków finansowych. Nie dowierzał bowiem wspomnianym magnatom i uważał, że utworzona konfederacja będzie działać w ich własnych interesach, a nie na korzyść Rosji¹⁴. Rzeczywiście, istnieje szereg wątpliwości co do szczerości magnatów litewskich, którzy jednocześnie utrzymywali kontakty z posłem francuskim, Antoinem Felixem de Monti. Koalicjanci (Sapiehowie, Ogińscy i Gosiewski) prowadzili konsultacje polityczne z wojewodą krakowskim Teodorem Lubomirskim, który, przy wsparciu Austrii, obiecał stworzyć podobną konfederację w województwie krakowskim¹⁵. Negocjacje magnatów z Wielkiego Księstwa Litewskiego z Rosją nie powiodły się, nie zrezygnowali oni jednak z idei utworzenia konfederacji i nie widzieli dla siebie miejsca w sojuszu Potockich i Czartoryskich¹⁶. Stanowisko posła rosyjskiego Friedricha Casimira von Löwenwolde doprowadziło do cofnięcia poparcia Rosji dla antykrólewskiej opozycji w Wielkim Księstwie Litewskim. Za przyczynę tego sam Löwenwolde uważał nieszczerść obietnic składanych przez magnatów, którzy tylko mówili o powołaniu konfederacji a w rzeczywistości chcieli tylko otrzymać pieniądze na jej stworzenie¹⁷. Podsumowując swoją relację z 13 lutego 1733 roku, Löwenwolde zauważył, że wypłacenie pieniędzy magnatom byłoby bezcelowe, ponieważ z powodu zmienności ich stanowiska bardzo wątpliwy wydaje się końcowy sukces planów rosyjskich. Aby go osiągnąć,

необходимо силою оружия способствовать и для того на Российских границах к Польше и Литве сильную армию поставить, которая бы в противном деле воспоследования тотчас в пользу действительно вступить могла¹⁸.

¹⁴ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 154–158; К. Кantecki, *Po zgonie Augusta II*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1877, s. 881–882.

¹⁵ В. Герье, *Борьба за польский...*, с. 155; К. Кantecki, *Po zgonie Augusta II...*, s. 1058.

¹⁶ В. Герье, *Борьба за польский...*, с. 182.

¹⁷ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 8, л. 124об–125: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 2 II 1733.

¹⁸ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 146.

Później Löwenwolde wyraził żal, że nikt z magnatów koronnych, którzy obiecali mu utworzenie konfederacji, ani litewskich, którzy składali obietnice Darewskiemu,

не одного слова более, собою о предложенной конфедерации, когда в оной наивышшая надежда быть видится, неговорят. А как сам о сем с ними говорить зачнешь, то одни равно другим, хотя внешне некоторую охоту к такой конфедерации являют однакож все оное с такою великою холодностию и неволею чинится, что zelo лехко о истинной их склонности потому видно, також притом основателно признать можно, коль подлинно есть, что с стороны Вашего императорского величества ни накого из первых до последних, как полских, так и литовских велмож ни в чем твердо надеятся не можно¹⁹.

W dniu 12 lutego 1733 roku major Gehem przywiózł do Petersburga informację o śmierci Augusta II. W tym samym dniu rząd rosyjski skierował Gehema do Löwenwolda z reskryptem zawierającym instrukcje dotyczące dalszego działania. Najważniejsze było to, że Löwenwolde otrzymał informację o planie dotyczącym wyboru króla Polski uzgodnionym z Austrią i Prusami, a zamieszczonym w „traktacie trzech czarnych orłów”. Dostarczono mu odpowiedni tajny artykuł z tego traktatu, po czym Löwenwolde miał uzgadniać swoje działania z posłami Austrii i Prus w Rzeczypospolitej²⁰. Zgodnie z owym traktatem przyszłym królem polskim nie mógł zostać teść króla francuskiego Ludwika XV, Stanisław Leszczyński. Rozważano więc poparcie kandydatury mieszkającego w Austrii brata króla Portugalii Jana V, portugalskiego infanta, Emanuela. W wypadku, gdyby jego kandydatura nie uzyskała uznania szlachty Rzeczypospolitej, planowano wesprzeć innego uzgodnionego kandydata do tronu. Dnia 13 lutego 1733 roku z urzędnikami rosyjskimi spotkał się rezydent austriacki Nicolaus Sebastian von Hohenholz, którego zapewniono, że Rosja będzie działać w zgodzie ze swoimi sojusznikami – Austrią i Prusami – chociaż król

¹⁹ АВПИР, ф. 79, оп. 1, 1733 г., д. 8, л.123об–124: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 2 II 1733.

²⁰ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 144–145.

pruski nie był w pełni zadowolony z zawartej umowy²¹. W relacji z 13 lutego 1733 roku Löwenwolde wyliczył wszystkich możliwych kandydatów do tronu polskiego. Z cudzoziemców, oprócz proponowanych przez Rosję i Austrię, byli to: elektor saski Fryderyk August Wettin, elektor Bawarii Karol I Albert Wittelsbach, jego brat książę Ferdynand Maria, pretendent do tronu angielskiego Jakub Stuart. Spośród „Piastów” Löwenwolde wyliczał następujących kandydatów: 1) bracia Janusz i Michał Wiśniowiecy, 2) wojewoda krakowski Teodor Lubomirski, 3) Paweł Sanguszko, 4) „особливо в тихости” („w szczególnej cichości”) marszałek wielki koronny Józef Mniszech, 5) wojewoda ruski August Czartoryski, 6) Stanisław Poniatowski, 7) chorąży koronny Jan Klemens Branicki²². Friedrich Casimir von Löwenwolde od razu zauważył, że Janusz Wiśniowiecki cieszy się największym poparciem wśród możliwych do zaakceptowania kandydatów „Piastów” wywodzących się z magnaterii Rzeczypospolitej. Dlatego też bardzo poważnie odniósł się do informacji, że Czartoryscy przeciągnęli na swoją stronę nieznacznymi sumami Janusza Wiśniowieckiego, który bardzo potrzebował pieniędzy. Löwenwolde, który sam nie miał potrzebnych środków finansowych, przekonał posła austriackiego Heinricha Wilhelma von Wilczek do przekazania tysiąca czerwonych złotych kasztelanowi krakowskiemu, aby zdobyć jego przychyłność²³. Dnia 18 lutego 1733 roku Janusz Wiśniowiecki w imieniu swoim i brata oświadczył Wilczkowi, że nie pozwoli na wybór Stanisława Leszczyńskiego. Wilczek nie był przy tym pewny jego słów, ponieważ wiedział, że Janusz Wiśniowiecki prawie każdego dnia bywa u prymasa Teodora Potockiego²⁴. Trochę później Wiśniowiecki pytał

²¹ J. Dygdała, *Gra pozorów*.

²² *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, R. 6, t. 4, s. 146; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*. Дополнение, Москва 1862, s. 22–23.

²³ K. Kantecki, *Stronnictwo saskie w Polsce roku 1733: kilka rysów do charakterystyki ludzi i czasu*, „Niwa” 1877, R. 6, t. 11, s. 774. *Историческое известие ...*, s.146. Janusz Wiśniowiecki występował jako najlepszy kandydat do tronu w niektórych „listach politycznych” bezkrólewia. Jego szanse na sukces oceniano wysoko wśród innych kandydatów – R. Niedziela, *Pisma polityczne w okresie bezkrólewia i wojny o tron polski po śmierci Augusta II Mocnego (1733–1736)*, Kraków 2005, s. 101–103.

²⁴ K. Kantecki, *Po zgonie Augusta II...*, s. 961–962.

Wilczka o stosunek cesarza do kandydatury elektora saskiego Fryderyka Augusta i zapewniał o swojej przychylności do Wettina. Obiecał, że gdy cesarz poprze kandydaturę tegoż, będzie działał na jego korzyść na sejmie konwokacyjnym²⁵. Janusz Wiśniowiecki poczynił również pewne kroki w Petersburgu, zwróciwszy się do swego krewnego, Jurija Trubeckoja, przez posła Rzeczypospolitej Jana Lipskiego, który powinien był oficjalnie zawiadomić o śmierci Augusta II (pojawił się w Petersburgu dopiero na początku kwietnia 1733 roku)²⁶. 24 lutego 1733 roku Löwenwoldemu przesłano nowy reskrypt. Zgodnie z nim powinien powiadomić wszystkich magnatów o stanowisku Rosji, która w żadnym wypadku nie chciała dopuścić do wybrania na króla Stanisława Leszczyńskiego. Widać więc, że sprawa ta była głównym celem Rosji podczas bezkrólewia w Rzeczypospolitej. Magnatom należało przypomnieć, że to Rosja była obrońcą „wolności” w Rzeczypospolitej, przy czym podkreślano, że nie będzie mieszać się do elekcji, jeżeli nie zostaną złamane prawa i konstytucje Rzeczypospolitej. W wypadku wyboru Leszczyńskiego przestrzegano, że Rzeczpospolitą „в наивышшую они гибель ввергнут”²⁷.

Znaczny wpływ na politykę Rosji w Rzeczypospolitej miały relacje otrzymane od rosyjskiego posła w Austrii, Ludwika Kazimierza Łączyńskiego. Z relacji z 7, 11, 14, 18 lutego 1733 roku z Wiednia wynika, że rząd austriacki zamierzał działać zgodnie z umową zawartą z Rosją i Prusami: nie dopuścić do wyboru Stanisława Leszczyńskiego na króla i dokonać wyboru uzgodnionego infanta portugalskiego Emanuela. W najgorszym wypadku, według relacji Łączyńskiego, nie wykluczano wyboru księcia lotaryńskiego Karola (Karl Alexander von Lothringen), który był bratem księcia lotaryńskiego Stefana, przeznaczonego na męża córki cesarza, Marii Teresy²⁸. W tym czasie w Wiedniu nie podejmowano wyraźnych działań na rzecz

²⁵ Ibidem, s. 968.

²⁶ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 7, л. 185, 187; Kopia listu J. Wiśniowieckiego do J. Trubeckiego, Warszawa 10 VI 1733; HHStA Wien, Polen, sygn. II 8, k.112v–113; H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 12 VI 1733.

²⁷ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 147.

²⁸ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 148–149.

kandydatury Dona Emanuela. Dowiedziawszy się o śmierci Augusta II, cesarz Karol VI rozkazał Heinrichowi von Wilczek przeciwstawić się wyborowi Stanisława Leszczyńskiego na króla Polski. Uzgodnionym z Rosją i Prusami kandydatem był infant Emanuel, ale Wilczkowi zalecono ostrożne działania na jego rzecz, aby zachować swobodę decyzji przy wyborze przyszłego monarchy polskiego. Cesarz nie wykluczał bowiem wyboru z grona ewentualnych kandydatów, jak to było wcześniej, księcia saskiego Fryderyka Augusta. Jako przyczynę podano obawę, że w przeciwnej sytuacji może on zdecydować się na współpracę z Francją²⁹. Faktycznie od początku bezkrólewia Austria zrobiła niewiele w kierunku wsparcia kandydatury Dona Emanuela i nie wykluczała możliwości poparcia Fryderyka Augusta, natomiast rząd rosyjski otrzymywał mylne informacje od posła w Wiedniu.

W marcu 1733 roku Petersburg sprecyzował swoją politykę w stosunku do Rzeczypospolitej. 5 marca na polecenie Anny Iwanownej na walnym posiedzeniu dotyczącym wyboru króla Polski zebrały się Gabinet Ministrów, Senat i generalicja. Taka praktyka podejmowania najważniejszych decyzji w sprawie bezkrólewia w Rzeczypospolitej zachowała się w Petersburgu również w okresie późniejszym. Po wysłuchaniu relacji Friedricha Casimira von Löwenwolde podjęto decyzję w sprawie dalszego postępowania. Dokument składał się z 8 punktów. W pierwszym zdecydowano o niedopuszczeniu do tronu Stanisława Leszczyńskiego i każdego innego kandydata związanego z Francją. W drugim punkcie podkreślono konieczność wydzielenia środków finansowych wysłanym do Rzeczypospolitej ministrom w celu przeciwdziałania Leszczyńskiemu i innym niepożądanym kandydatom. Pozostałe sześć punktów dotyczyło problemu przygotowania interwencji wojskowej Rosji na wypadek, gdyby przedsięwzięte środki okazały się niedostateczne, aby przeszkodzić Leszczyńskiemu. W tym celu wydzielono niezbędne wojska i postanowiono, że muszą być one podporządkowane rozkazom rosyjskiego ministra w Rzeczypospolitej. Uznano przy tym za ko-

²⁹ J. Dygdała, *Rynwalizacja dyplomatów cesarskiego i francuskiego w Polsce 1733 roku – Heinrich Wilhelm von Wilczek i Antoine-Félix de Monti*, [w:] *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*, red. R. Skowron, Kraków 2009, s. 501; idem, *Dylematy austriackiej polityki...*, s. 109.

nieczne uzgodnienie przez tego ministra liczebności wojsk i ich działań z sojusznikami – posłami Austrii i Prus. Wszystkie decyzje zostały zatwierdzone przez Annę Iwanowną 9 marca 1733 roku³⁰. Znane są niektóre szczegóły przyjętych postanowień, świadczące o braku jedności w rosyjskiej elicie rządzącej podczas ich podejmowania. W posiedzeniu uczestniczyli: kanclerz Gawriił Gołowkin, wicekanclerz Andriej Osterman, generał-feldmarszałek Burkhard Münnich, generał *en chef* Andriej Uszakow, wiceadmirał Iwan Gołowin, rzeczywici tajni radcy, Aleksiej Czerkasskij, Jurij Trubeckoj, Christian von Münnich, tajny radca Michaił Gołowkin. Podczas omawiania konieczności wprowadzenia wojsk rosyjskich do Rzeczypospolitej rozgorzała gorąca dyskusja. Osterman i Czerkasskij optowali za wprowadzeniem wojsk. Zwolennikami takiego posunięcia byli również nieobecni na naradzie Ernst von Biron i Reinhold Gustaw von Löwenwolde. Kategorieczny sprzeciw wyraził natomiast Burkhard von Münnich, który uważał, że Rzeczpospolita jest bardzo słaba i dlatego nie będzie stanowić zagrożenia dla Rosji nawet, gdyby na króla został wybrany Stanisław Leszczyński. Oprócz tego, Austria nie pomoże Rosji w wypadku wprowadzenia wojsk rosyjskich do Rzeczypospolitej. Podczas dyskusji Münnicha z Ostermanem zwyciężyła koncepcja tego ostatniego³¹.

Poza uwagą Rosji nie pozostali również magnaci z Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy mieli wesprzeć realizację rosyjskich planów. Rząd rosyjski, w odróżnieniu od swego posła, nie był tak kategoriecznie nieprzychylnie nastawiony do swoich byłych sojuszników z Księstwa. W końcowych zapisach reskryptu z 10 marca 1733 roku Anna Iwanowna pozwalała rosyjskiemu posłowi, Friedrichowi Casimirowi von Löwenwolde, według jego uznania wypłacić pieniądze tym magnatom litewskim, którzy wcześniej działali na rzecz Rosji i obiecali czynić to dalej³². Działania Rosji mające na celu przeciągnięcie magnatów Wielkiego Księstwa Litewskiego na swo-

³⁰ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 151–152.

³¹ *Сборник императорского русского исторического общества*, т. 106, Юрьев 1899, с. 89–91; С. Нелипович, *Союз двуглавых орлов. Русско-австрийский военный альянс второй четверти XVIII в.*, Москва 2010, с. 104–105.

³² *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 155.

ją stronę były całkowicie zgodne z jej planami. Już 11 marca 1733 roku w Kolegium Wojskowym złożona została „Dyspozycja o pułkach i nieregularnym wojsku, które mają tworzyć oddzielny korpus operujący przy polskiej granicy”, natychmiast, bo już 12 marca 1733 roku, zatwierdzona przez carycę. 25 marca Kolegium Wojskowe przedstawiło Gabinetowi Ministrów plan podziału wojsk mających wejść do Rzeczypospolitej na trzy korpusy: ryski, smoleński, starodubowski³³. W ten sposób podjęta 5 marca decyzja o przygotowaniach do wprowadzeniu wojsk do Rzeczypospolitej, 25 marca była już gotowa do realizacji. Z biegiem czasu w planie tym nie wprowadzano znaczących zmian, więc można mówić o jego konsekwentnej realizacji przez rząd rosyjski. Na pierwszy rzut oka niezrozumiała wydaje się decyzja podjęta 5 marca 1733 roku o skierowaniu do Rzeczypospolitej ministra Karła Gustawa von Löwenwolde na pomoc jego bratu, rosyjskiemu posłowi Friedrichowi Casimirowi. Wiązało się to z faktem, że nie cieszył się on „pełnym zaufaniem” rządu rosyjskiego. Nieufnie odnosił się do niego nawet brat, oberhofmarschall Reinhold Gustaw von Löwenwolde. Ewentualnymi przyczynami tej nieufności ze strony rządu rosyjskiego była wcześniejsza służba Friedricha Casimira von Löwenwolde u cesarza oraz wynikające z tego znajomości z urzędnikami austriackimi. Jego cechy charakteru także nie pozwalały na udzielenie mu nadzwyczajnych pełnomocnictw w tak skomplikowanych okolicznościach. Wysłanie nowego posła z większymi pełnomocnictwami mogłoby jednak doprowadzić do konfliktu z Friedrichem Casimirem von Löwenwolde. Między innymi dlatego podjęto decyzję o wysłaniu w charakterze posła jego starszego brata, obestalmeistra Karła Gustawa³⁴.

Tymczasem w Petersburgu rzeczywiście za głównego kandydata do tronu Rzeczypospolitej uważano Dona Emanuela. 10 marca 1733 roku Anna Iwanowna wysłała pismo do cesarza Karola VI. Na początku dokumentu caryca zauważyła, że z powodu przymierza Czartoryskich z Potockimi, wspierającymi kandydaturę Stanisława Leszczyńskiego, w Rzeczypospolitej wytworzyła się sytuacja bardzo niebezpieczna dla sojusznicznych planów.

³³ С. Нелипович, *Союз двухглавых орлов. Русско-австрийский военный альянс второй четверти XVIII в.*, Москва 2010, с. 106–107.

³⁴ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 250.

W związku z tym Rosja przygotowała ponad 30 tysięcy żołnierzy, którzy mogą wkroczyć do Rzeczypospolitej w razie konieczności. Oprócz tego Anna Iwanowna informowała o skierowaniu do Rzeczypospolitej swego ministra Karla Gustwa von Löwenwolde. W Wielkim Księstwie Litewskim argumenty przeciwko Leszczyńskiemu miał na jej rozkaz rozpowszechniać Jerzy Liwen. Na końcu pisma Anna Iwanowna znowu zapewniała cesarza, że jest gotowa wszelkimi siłami starać się, by na króla Polski wybrano uzgodnionego kandydata, czyli infanta Emanuela³⁵. Karol VI odpowiedział carycy 14 kwietnia 1733 roku. Informował o wysłaniu niezbędnych środków Wilczkowi do Warszawy oraz o dyslokacji wojsk na Śląsku i Spiszu, które przy pierwszej konieczności będą wprowadzone do Rzeczypospolitej. Cesarz poparł też wysłanie Liwena do Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz informował, że Wilczek działa w Wielkopolsce i Małopolsce poprzez zaufane osoby. Karol VI położył szczególny nacisk na konieczność usunięcia kandydatury Stanisława Leszczyńskiego z listy pretendentów do tronu przez samą szlachtę, a nie przez sąsiednie państwa. W takim nurcie powinien działać poseł austriacki w Rzeczypospolitej, Wilczek. Na końcu listu cesarz informował o wysłaniu do Portugalii propozycji elekcji na króla Polski infanta Emanuela i poprosił o jego finansowe wsparcie. Jednocześnie cesarz przekazywał Annie Iwanownie propozycje poczynione mu przez elektora saskiego Fryderyka Augusta³⁶.

Rosja nie mogła zdecydować się na konkretnego kandydata do tronu polskiego. Sojuszniczka Rosji, Austria, nie okazywała jawnego poparcia dla uzgodnionego kandydata – infanta portugalskiego. W tej sytuacji rząd rosyjski był skłonny poprzeć kandydaturę „Piasta”. Między innymi dlatego Karl Gustaw von Löwenwolde nie powinien występować przeciwko kandydaturze „Piastów”, lecz powinien każdego z nich przekonywać o pozytywnym stosunku rosyjskiej carycy³⁷.

³⁵ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 158–160.

³⁶ *Ibidem*, с. 160–162.

³⁷ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 251. Gerie błędnie uważał, że w Petersburgu postanowiono nie informować swego posła w Rzeczypospolitej o umowie z Austrią i Prusami w końcu 1732 r. Zdziwiony Friedrich Casimir von Löwenwolde miał dowiedzieć się o tej umowie i kandydaturze portugalskiego infanta od

W tym czasie sytuacja wewnętrzna w Rzeczypospolitej rozwijała się dynamicznie. Teodor Lubomirski dotrzymał danego słowa i zawiązał konfederację w województwie krakowskim. Löwenwolde podkreślał, że zgodnie z jej postanowieniami szlachta żądała wyboru na przyszłego króla „Piasta”, który „w równości z nami żyje”³⁸. Takie sformułowanie wykluczało z listy kandydatów Stanisława Leszczyńskiego, który był teściem króla francuskiego i mieszkał we Francji. Lubomirski zwrócił się do swoich sojuszników Sapiehów i biskupa smoleńskiego Bogusława Gosiewskiego z apelem o zawiązanie podobnych konfederacji w Wielkim Księstwie Litewskim. Józef Franciszek Sapieha przekazał informację o utworzeniu konfederacji jeszcze jednemu byłemu sojusznikowi z opozycji antykrólewskiej, wojewodzie witebskiemu Marcinowi Ogińskiemu. Sapiehowie ograniczyli się tylko do wydania oświadczenia o ogólnym poparciu dla działań Lubomirskiego, a wszystkie sprawy dotyczące wyłonienia kandydatury przyszłego monarchy odkładali na sejm konwokacyjny. Pisali o swoich osiągnięciach w Wielkim Księstwie Litewskim i obiecali przyjechać z wielką liczbą zwolenników na sejm konwokacyjny. Do tego czasu, jak informowali, włączyli przysłane przez Lubomirskiego punkty do instrukcji na sejmiki Księstwa. Były to jednak tylko punkty dotyczące prywatnych interesów Lubomirskiego, natomiast w sprawie kandydatury przyszłego monarchy Sapiehowie podczas sejmików, podobnie jak większość szlachty z Wielkiego Księstwa Litewskiego, opowiadali się za „Piastem”, lecz nie stawiali żadnych ograniczeń. Taka formuła czyniła Stanisława Leszczyńskiego głównym kandydatem do tronu³⁹. Teodor Lubomirski był bardzo niezadowolony z Sapiehów.

swego austriackiego kolegi, który otrzymał informację z Wiednia. Jednak to stwierdzenie przeczy wspomnianemu reskryptowi z 12 lutego 1733 r. do Friedricha Casimira von Löwenwolde. *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 144–145.

³⁸ J. Dygdała, *Konfederacja krakowska Teodora Lubomirskiego z początków bezkrólewia 1733 roku a polityka Austrii wobec Rzeczypospolitej*, [w:] *Trudne stulecie. Studia z dziejów XVII i XVIII wieku ofiarowane profesorowi Jerzemu Michalskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Ł. Kądziała, W. Kriegseisen, Z. Zielińska, Warszawa 1994, s. 49.

³⁹ Ibidem, s. 50; AGAD, Arch. Roskie, suplement 84, k. 11: T. Lubomirski do J. F. Sapiehy, Kraków 26 II 1733; AGAD, Archiwum Publiczne Potockich 169, k.773–774: J. F. Sapieha do T. Lubomirskiego, Boćki 08 IV 1733; k. 778: J. F. Sapieha do

Skarżył się Löwenwoldemu, że niepowodzenie stworzonej przez niego konfederacji spowodowane było tym, że podobne konfederacje – wbrew umowie – nie zostały przez jego sojuszników utworzone w Wielkim Księstwie Litewskim⁴⁰. Możliwe, że niechęć szlachty litewskiej do udzielenia poparcia konfederacji województwa krakowskiego wynikała z przekonania, że Teodor Lubomirski z pomocą Austrii utworzył swoją konfederację i przy jej wsparciu „настырством хочет стать королем”⁴¹. Bardzo interesująco na działania Lubomirskiego zareagował inny kandydat „Piast”, Janusz Wiśniowiecki. Z początku na radzie z udziałem prymasa i senatorów obronił Lubomirskiego przed wymierzeniem surowej kary, obiecując uspokoić sytuację w województwie krakowskim. Później prosił posła austriackiego, Heinricha von Wilczek, o niepopieranie gwałtownych działań Lubomirskiego i udzielenie zgody na swoje działania, zaręczając, że wtedy Leszczyński nie otrzyma korony⁴². Jednocześnie z informacją o zawiązaniu konfederacji województwa krakowskiego pojawiły się pogłoski o powstaniu konfederacji w niektórych województwach Wielkiego Księstwa Litewskiego. W odróżnieniu od konfederacji krakowskiej, “их же намерение имеется противу соседственных держав, ежели оныя в нынешния дела мешатся будут”⁴³. W połowie marca 1733 roku Darewski informował o pogłoskach, że zwolennicy Leszczyńskiego w Wielkim Księstwie Litewskim zamierzali utworzyć konfederację, lecz nie zdołali tego uczynić z powodu sprzeciwu Michała Wiśniowieckiego. Przypuszczano, że w odpowiedzi na działania zwolenników Leszczyńskiego może powstać bardziej znacząca konfederacja przychylna Rosji i Austrii. Do jej utworzenia niezbędne będzie przysłanie

T. Lubomirskiego, Boćki 15.III.1733; k. 929–930; B. Gąsiewski do T. Lubomirskiego, Wilno 21 III 1733.

⁴⁰ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 239; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*. Дополнение, Москва 1862, с. 87.

⁴¹ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., д. 17, л. 59об, 62; J. Liven do A. Ostermana, b.m. 20 III 1733.

⁴² K. Kantecki, *Po zgonie Augusta II...*, s. 967–968.

⁴³ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., д. 8, л. 227об; F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 4 III 1733; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 170; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*. Дополнение, Москва 1862, с. 54–55.

nieznacznej sumy pieniędzy⁴⁴. Możliwe, że Darewski przekazywał informację o rokowaniach magnatów z Wielkiego Księstwa Litewskiego w końcu lutego 1733 roku w Grodnie w formie takich pogłosek⁴⁵.

Feliksas Sliesoriūnas zwraca uwagę na jeszcze jeden aspekt: idea utworzenia konfederacji w Wielkim Księstwie Litewskim była pomysłem rosyjskiego posła Friedricha Casimira von Löwenwolde i została uzgodniona z posłem austriackim Heinrichem von Wilczek, ale nie zatwierdzona w Petersburgu. Między innymi dlatego przysłany na Litwę Jurij Liwen nie miał polecenia tworzenia takich konfederacji w Wielkim Księstwie Litewskim⁴⁶. Rzeczywiste stanowisko rządu rosyjskiego w sprawie konfederacji różniło się w pewnym stopniu od stanowiska jego posła i zostało mu wyłożone w reskrypcie z 19 marca 1733 roku. Konfederacje w Wielkim Księstwie Litewskim, tak jak krakowska w Koronie, w swoich sformułowaniach powinny wykluczać od tronu zarówno Stanisława Leszczyńskiego, jak i Fryderyka Augusta a „Пиаста и такой, который с ними в равенстве находится, в корони избран быть мог”. W takim wypadku polecano konfederacji „всякими удобными способами под рукою подкреплять и пословицу памятовать: что в мутной воде наилучше рыбу ловить”⁴⁷. Nigdzie nie ma jednak informacji, aby w tym czasie Rosja była inicjatorem takich konfederacji. Wydaje się więc, że Rosja gotowa była do wykorzystywania wrogich w stosunku do Leszczyńskiego konfederacji, ale nie do ich tworzenia. W takiej sytuacji utworzenie konfederacji w Wielkim Księstwie Litewskim bez wsparcia Rosji było rzeczą bardzo wątpliwą. Podczas bezkrólewia w Rzeczypospolitej Rosja działała wspólnie z Austrią, jednak tej współpracy na ziemiach litewskich nie było, ponieważ na tym obszarze wy-

⁴⁴ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 11, л. 32об: F. Darewski do A. Ostermana, b.m. 15 III 1733.

⁴⁵ Szczegółowo o tym spotkaniu: A. Мацук, *Пазіцыя магнатаў і шляхты ВКЛ у пачатку бекаралеўя 1733 г.*, „Беларускі гістарычны часопіс” 2011, № 7, с. 4.

⁴⁶ F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija Lietuvoje 1733 m. pavasarį. Rusijos bandymas iškelti jai priimtino „Piasto” kandidatūrą į Lenkijos ir Lietuvos valdovo sostą priešpaskutinio tarpuvaldžio metu*, [w:] *Istorijos Akiračiai*, red. E. Rimša et al., Vilnius 2004, s. 297.

⁴⁷ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 170–172.

łączone wpływy miała Rosja. Na początku bezkrólewia pilnie przyglądała się ona magnatom i szlachcie z Wielkiego Księstwa Litewskiego, wśród magnatów którego widziała ewentualnych sojuszników. Jeszcze przed naradą w dniu 5 marca 1733 roku postanowiono wysłać do Wielkiego Księstwa Litewskiego Jurija Liwena (skierowano go 28 lutego 1733 r.), w instrukcji dla którego była mowa o rosyjskim poparciu,

ежели б изъяв Станислава, чины о некотором Пиасте из своих членов согласились онаго единодушно на престол возвели.

Liwenowi polecono informować magnatów, że jeżeli dadzą się przekonać i zostaną zwolennikami partii francuskiej, to narażą się na nieprzyjemności ze strony Rosji i innych sąsiadów, a najbardziej dotknie to Księstwo: „во первых до Литвы дело дойти и оная следства того чувствовать будет”⁴⁸.

Główny cel misji Liwena był jednak inny. Miał on bowiem przekazać listy carycy Anny Iwanowny trzem adresatom: regimentarzowi wojsk litewskich i kanclerzowi wielkiemu litewskiemu Michałowi Serwacemu Wiśniowieckiemu, marszałkowi wielkiemu koronnemu Pawłowi Sanguszce i wojewodzie wileńskiemu Kazimierzowi Ogińskiemu⁴⁹. Wybór adresatów niewątpliwie nie był przypadkowy. Michał Wiśniowiecki był bowiem najbardziej wpływową osobą wśród magnaterii Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jego żoną była Tekla Radziwiłłówna, on sam był jednym z przywódców magnackiego ugrupowania Radziwiłłów nieświeskich. Paweł Sanguszko od dawna należał do stronników Rosji i podczas zaostrzenia stosunków z Augustem II uważany był za rosyjskiego kandydata do tronu

⁴⁸ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 178; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник», 1841, № 4, с. 150–151.

⁴⁹ F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieveno misija...*, s. 294–295. O adresatach Lievena wiedział również poseł austriacki Wilczek. HHStA Wien, Polen, sygn. II 8, k. 194v: H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 12 IV 1733. Oprócz tego było przygotowanych jeszcze sześć listów od A. Ostermana. Komu należało je przekazać miał zdecydować sam Lieven i napisać nazwiska adresatów na kopertach – Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, л. 74, л. 76об.

Rzeczypospolitej. Kazimierz Ogiński zaś aktywnie współpracował z rządem rosyjskim. Kontakty wojewody wileńskiego i jego krewnych z Rosją stały się bardziej intensywne po wstąpieniu Anny Iwanowny na tron rosyjski⁵⁰. Teksty wysłanych listów nie różniły się między sobą. Brudnopisy wszystkich trzech listów zachowały się w Archiwum Polityki Zagranicznej Imperium Rosyjskiego (АВПРИ). Oprócz tego udało się nam odnaleźć dwa z nich w dokumentach adresatów (Michała Wiśniowieckiego i Pawła Sanguszki)⁵¹. W listach zawarta była tylko ogólna deklaracja o sympatii Anny Iwanownej do Rzeczypospolitej i magnatów, którym je przesłano. Ważna była nie tyle treść listów, ile to, co Liwen powinien był przekazać w formie ustnej dwóm z trzech adresatów – Michałowi Wiśniowieckiemu i Pawłowi Sanguszcze – o czym sama Anna Iwanowna uprzedzała w swoich listach. Obydwu magnatom w jej imieniu Liwen miał zaproponować rosyjskie wsparcie w wypadku, gdyby sami chcieli starać się o wybór na przyszłego władcę Rzeczypospolitej. Feliksas Sliesoriūnas uważa, że głównym celem misji Liwena było wysondowanie, czy Michał Wiśniowiecki będzie starał się o koronę, a w razie odmowy zaproponowanie jej Pawłowi Sanguszcze⁵². Sliesoriūnas doszedł do wniosku, że priorytetowa dla Rosji była kandydatura Michała Wiśniowieckiego i jego brata Janusza. Na tej podstawie uważał on, że wśród rosyjskiej elity istniały rozbieżności w sprawie przyszłego króla Polski. Trzej bracia Löwenwoldowie nieprzychylnie odnosili się do Wiśniowieckich jako krewnych rosyjskich Giedyminowiczów: Trubeckich, Golicynów, Kurakinów. Ówczesni politycy rosyjscy – rządzący jeszcze w czasach Piotra I – kanclerz Gawriił Gołowkin i wicekanclerz Andriej Osterman

⁵⁰ А. Мацук, *Барацьба магнанцкіх групак у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск 2010, с. 75; K. Kantecki, *Stronnictwo saskie w Polsce...*, s. 859. Ogińscy również nie tracili czasu. Wcześniej (18 II 1733) swoje listy do Anny Iwanowny napisali wojewoda wileński Kazimierz Ogiński, jego żona Eleonora i ich córka Helena. Ich listy przywiózł poseł Rzeczypospolitej w Rosji Lipski – Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, л. 74, л. 160об.

⁵¹ Biblioteka Jagiellońska, akcesja 122/51, k. 13–14: Anna Iwanowna do M. Wiśniowieckiego, Petersburg 17 II 1733; Archiwum Państwowe na Wawelu, Archiwum Sanguszków, teki arabskie Sang., teka 463, plik 23, k. 1: Anna Iwanowna do P. Sanguszko, Petersburg 17 II 1733.

⁵² F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija...*, s. 294.

poparli, zgodnie z wcześniejszą umową, kandydaturę „Piasta” do polskiego tronu. Löwenwoldowie ze swej strony, po krótkim wsparciu udzielonym Teodorowi Lubomirskiemu, opowiedzieli się po stronie elektora saskiego⁵³. Zdaje się, że ta wersja jest bardzo wiarygodna. Należy tylko podkreślić, że kandydatury Wiśniowieckich i Sanguszki zostały uznane za priorytetowe jeszcze podczas uzgadniania „traktatu trzech czarnych orłów”. Razem z kandydaturą marszałka wielkiego koronnego, Józefa Mniszcha, cieszyli się oni poparciem sojuszniczki Rosji – Austrii⁵⁴. Poza tym Löwenwoldowie nie byli również zwolennikami kandydatury Fryderyka Augusta. Tak więc można mówić nie o kontynuacji polityki Piotra I, lecz o działaniach zgodnych z „traktatem trzech czarnych orłów”. Rosyjskie działania na rzecz kandydatury „Piasta” najpewniej były wywołane niewielką aktywnością Austrii na rzecz popierania kandydatury Dona Emanuela. Rosja na pewno nie ukrywała swoich działań na rzecz kandydatur „Piastów”, bo o misji Liwena dobrze wiedział rezydent austriacki Hohenholz, który od razu, 28 lutego 1733 roku, poinformował o tym cesarza Karola VI⁵⁵.

Michał Wiśniowiecki wyróżniał się spośród magnatów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po mianowaniu go w 1730 roku regimentarzem litewskim, pod jego komendą znalazło się wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego, co predestynowało go do kierowniczych stanowisk w Księstwie, ale nie pozostawało poza uwagą polityków w Petersburgu. Rząd rosyjski, wysyłając Liwena na Litwę, spodziewał się, że

у князя Вешневецкого яко нынешнего великого канцлера и regimentаря литовского по всем видам сильная партия в Литве будет⁵⁶.

Michał Wiśniowiecki występował przeciwko zawiązaniu konfederacji, nie popierał także konfederacji Teodora Lubomirskiego. Wprost przeciw-

⁵³ Ibidem, s. 295–296.

⁵⁴ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 132–133.

⁵⁵ HHStA Wien, Russland, sygn. II 9, k. 108v, 109v–110: N. S. Hohenholz do Karola VI, Petersburg 28 II 1733.

⁵⁶ F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija...*, s. 294.

nie – proponował prymasowi zniszczenie jej z pomocą wojska litewskiego. Jednocześnie zapewniał Teodora Potockiego, że również szlachta Księstwa wystąpi przeciwko podobnym konfederacjom⁵⁷. Wiśniowieckiemu mogło nie podobać się również to, że Teodor Lubomirski uzgadniał swoje plany z Sapiehami, którzy chcieli utworzyć podobne konfederacje w Księstwie. Wiśniowiecki zawarł z Sapiehami sojusz przeciwko Czartoryskim, ale o szczerzej współpracy pomiędzy magnackimi ugrupowaniami Radziwiłłów i Sapiechów w sprawie kandydatury przyszłego monarchy nie mogło być mowy. Wiśniowiecki dopomógł staroście mereckiemu Antoniemu Kazimierzowi Sapieże w wyborze na posła na przedkonwokacyjnym sejmiku dlatego, że popierał jego kandydaturę na marszałka sejmu konwokacyjnego przeciwko kandydatowi Czartoryskich, staroście lidzkiemu Józefowi Scypionowi⁵⁸.

Oprócz przekazania listów, Liwen miał odwiedzić innych magnatów i wysondować ich nastroje dotyczące wyboru przyszłego króla Polski. Wśród nich byli starosta merecki Antoni Kazimierz Sapieha, starosta wilkowski Jerzy Felicjan Sapieha, wojewoda witebski Marcin Ogiński, biskup smoleński Bogusław Gosiewski i inni⁵⁹. Wszyscy oni należeli do opozycji antykrólewskiej wobec Augusta II i wcześniej współpracowali z Rosją. W marcu 1733 roku Liwen przybył do Wielkiego Księstwa Litewskiego i wysłał ma sejmiki przedkonwokacyjne wilkomierski i kowieński informacje o stanowisku Rosji w kwestii wyboru przyszłego króla Rzeczypospolitej⁶⁰. Do Kowna Liwen przybył osobiście już po sejmiku (20 marca 1733 r.). Tam dowiedział się, że o tron polski starają się marszałek nadworny litewski Paweł Sanguszko i wojewoda wileński Kazimierz Ogiński, którzy byli adresatami przywiezionych przez niego listów od Anny Iwanowny. Szlachta żartowała z Ogińskiego, że on sam nie bardzo chce być królem, ale jego żona Eleonora

⁵⁷ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 174; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Дополнение, Москва 1862, с. 63.

⁵⁸ А. Мацук, *Пазіцыя магнатаў і шляхты ВКЛ у пачатку бескаралеўя 1733 г.*, «Беларускі гістарычны часопіс» 2011, № 7, с. 5–6.

⁵⁹ F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija...*, s. 295.

⁶⁰ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 59; J. Liven do A. Ostermana, b.m. 20 III 1733.

Wojnianka bardzo do tego dąży i stara się o wybór męża⁶¹. Dowiedziawszy się o naradzie magnatów litewskich w Grodnie, Liwen udał się tam, aby przekazać listy i porozmawiać z Michałem Wiśniowieckim. Dnia 23 marca 1733 roku przybył do Grodna, ale Michała Wiśniowieckiego już nie zastał. Spotkał się za to z Ogińskimi, którzy zorganizowali tu naradę swej rodziny. Na pewno wtedy Liwen przekazał Kazimierzowi Ogińskiemu list od Anny Iwanowny, a Ogińscy zapewnili go o swojej przychylności względem Rosji. Zwolennika Leszczyńskiego – wojewodę witebskiego Marcina Ogińskiego – publicznie przed Liwenem zmuszono do wyparcia się go. Wojewoda wileński Kazimierz Ogiński nie był przeciwny kandydaturze elektora saskiego Fryderyka Augusta, ale w zaistniałej sytuacji w Wielkim Księstwie Litewskim opowiedział się za wyborem na króla „Piasta”. Ogiński oświadczył, że razem z synem, wojewodą trockim Józefem, jako wojewodowie, na sejm elekcyjny przyprowadzą dziesięć powiatów⁶². Pomoc finansowa Rosji była konieczna, by szlachta działała zgodnie z jego życzeniem i nie pokusiła się o francuskie pieniądze. Kazimierz Ogiński oskarżył swoich byłych sojuszników, Sapiehów, o popieranie Leszczyńskiego. Jednocześnie oznajmił, że Michał Wiśniowiecki również zgodzi się na wybór Leszczyńskiego, jeśli poprze go cała szlachta. Oprócz tego wojewoda wileński oświadczył, że pretensje do korony zgłasza krewny Wiśniowieckiego, Michał Kazimierz Radziwiłł. Z rozmowy z wojewodą wileńskim Liwen wywnioskował, że Ogiński sam byłby skłonny starać się o koronę. W odróżnieniu od Wiśniowieckiego i Sanguszki, Liwen nie miał jednak pełnomocnictw do rozmów z Ogińskim na temat poparcia jego kandydatury do tronu. Uważał kandydaturę Ogińskiego za mało realną z powodu jego niewielkiej popularności wśród szlachty. W swoich relacjach z sejmików przedkonwokacyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim przytaczał przykłady świadczące o tym, że kandydatura Ogińskiego nie wywoływała żadnej reakcji wśród szlachty oprócz śmiechu⁶³. Możliwe, że Liwen przekroczył swoje instrukcje i zapro-

⁶¹ АБІПІІ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 59об: J. Liven do A. Ostermana, b.m. 20 III 1733; F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija...*, s. 300.

⁶² W rzeczywistości dziewięć.

⁶³ АБІПІІ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 61об–62: J. Liven do A. Ostermana, Grodno 30 III 1733; AGAD, Arch. Roskie, t. 2. Korespondencja, I/59, k. 8: J. Ogiński do J. Biegańskiego, Grodno 30 III 1733; F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija...*, s. 301.

ponował koronę Kazimierzowi Ogińskiemu. W każdym razie w Wielkim Księstwie Litewskim pojawiły się pogłoski, że Liwen obiecał Ogińskiemu rosyjskie poparcie na wypadek, gdyby ten starał się o koronę⁶⁴. Prawdą jest, że z obserwacji samego Liwen wynika, iż wojewodę wileńskiego można było zaliczyć do zwolenników elektora saskiego, ale w warunkach powszechnego poparcia ze strony szlachty dla kandydatury „Piasta”, Ogiński ukrywał swoją przychylność względem Fryderyka Augusta⁶⁵. Liwen twierdził, że współpraca z Ogińskimi jest dla Rosji konieczna. Potem, gdy Kazimierz Ogiński zachorował, Liwen radził, aby w sprawie poparcia dla rosyjskich interesów napisać list do wojewody trockiego Józefa, który faktycznie stanął na czele rodziny Ogińskich⁶⁶.

Należy zwrócić uwagę, że nieprzychylnie odnoszący się do magnatów litewskich poseł rosyjski Friedrich Casimir von Löwenwolde nie uczestniczył w wytyczaniu celów i zadań misji Liwena. Przeciwnie, w tym czasie był on skłonny do udzielenia poparcia kandydaturze „Piasta” wybranego spośród magnatów koronnych. Największą uwagę zwracał na kandydaturę kasztelana krakowskiego Janusza Wiśniowieckiego i marszałka wielkiego koronnego Józefa Mniszcha. Właśnie Mniszech został najlepiej oceniony przez Friedricha Casimira von Löwenwolde. Poseł rosyjski był przekonany o jego przychylności dla Rosji. W sytuacji braku uzgodnionej kandydatury „Piasta” Löwenwolde oświadczył, że widzi takiego kandydata w osobie Józefa Mniszcha, który był teściem wpływowego wojewody kijowskiego, Józefa Potockiego. Dawało to posłowi rosyjskiemu nadzieję na rozbitcie sojuszu Potockich z Czartoryskimi przy jego pomocy. Nieprzypadkowo więc Löwenwolde zapewniał Mniszcha o poparciu jego kandydatury w obecności Józefa Potockiego. Wojewoda kijowski znalazł się w sytuacji, w której musiał

⁶⁴ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 8, л. 373об–374: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 13 IV 1733; HHStA Wien, Polen, sygn. II 8, k. 195: H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 12 IV 1733.

⁶⁵ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 61об–62: J. Liven do A. Ostermana, Grodno 30 III 1733; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 173; F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija...*, s. 304.

⁶⁶ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 82: J. Liven do A. Ostermana, Grodno 21 IV 1733.

zdecydować, komu udzielić poparcia: własnemu teściowi czy Stanisławowi Leszczyńskiemu, za którym opowiedziało się magnackie ugrupowanie Potockich. Ostatecznie Józef Mniszech i Józef Potocki obiecali działać w interesie Rosji. Löwenwolde, dążąc do przeciągnięcia Mniszcha na stronę zwolenników Rosji, obiecał mu koronę, ponieważ sam wątpił w możliwość wyboru marszałka wielkiego koronnego ze względu na jego żonę, zabiegającą zbyt o wszelkie materialne korzyści. Jednak Löwenwolde bardzo przychylnie odnosił się do Mniszcha i obiecał, że w wypadku wyboru „Piasta”, Rosja okaże mu poparcie. Wówczas Löwenwolde miał nadzieję, że przychylność w stosunku do Rosji okaże również zięć Mniszcha, Józef Potocki, który otrzymałby stanowisko hetmana wielkiego koronnego⁶⁷. Na początku marca 1733 roku Friedrich Casimir von Löwenwolde razem z Wilczkiem planowali utworzenie ugrupowania magnackiego, które miało dążyć do wykluczenia Stanisława Leszczyńskiego z listy kandydatów do tronu. Löwenwolde na liście tej widział Janusza Wiśniowieckiego oraz Teodora i Jerzego Lubomirskich, których do współpracy z sojusznikami zaangażował poseł austriacki Heinrich von Wilczek. W stosunku do byłych stronników Rosji w Wielkim Księstwie Litewskim Löwenwolde reprezentował kategorię stanowisko:

наспротив же того надлежит, безчестно отсутствующих обманщиков и изменников литвян, на все полученные благодеяния, не смотря, ежели возможно, сократить и сильное соседство дать возчувствовать, еже довольно их к покорству привесть возможет⁶⁸.

Z kolei Lubomirscy i Janusz Wiśniowiecki obiecali zrobić wszystko, aby nie dopuścić do wyboru na króla Stanisława Leszczyńskiego. Mieli nadzieję na wsparcie w tym dziele szlachty województw krakowskiego i san-

⁶⁷ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 169; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*. Дополнение, Москва 1862, с. 49.

⁶⁸ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, л. 8, л. 216об–217: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 4 III 1733.

domierskiego, na których czele stali⁶⁹. Löwenwolde w marcu 1733 roku zauważył, że szlachta i większa część senatorów skłania się ku wyborowi „Piasta” na przyszłego króla⁷⁰. Löwenwolde informował, że Wilczkowi polecono, że jeśli Rzeczypospolita podejmie decyzję o wyborze na przyszłego króla „Piasta”, ten starał się, aby

они свое избрание ни на кого из Чарторижского Дома или на принадлежащего ко оному велможу не давали, а в протчему римско-цесарскому двору всё равно кого они в королѣ ни избѣрут, токмобы на его добрую дружбу и соседство надеется было можно⁷¹.

Tak więc w Petersburgu dobrze wiedziano o możliwej zgodzie rządu austriackiego na wybór na króla „Piasta”, a nie portugalskiego infanta Don Emanuela.

Jeszcze jeden przedstawiciel Rosji w Rzeczypospolitej, Franciszek Darewski, 4 marca 1733 roku informował o przeprowadzeniu nowych rozmów z liderami opozycji antykrólewskiej w Wielkim Księstwie Litewskim. Darewski był przekonany, że działacze opozycji z czasów Augusta II nie mogliby obecnie przejść na stronę przeciwników Rosji. Przekazał list do starosty mereckiego Antoniego Kazimierza Sapięhy z 25 lutego 1733 roku z Grodna, w którym w *postscriptum* wojewoda witebski Marcin Ogiński napisał parę słów. Z relacji Darewskiego wynika, że liderzy opozycji antykrólewskiej ubolewają, iż działali przeciwko interesom rosyjskim. Obecnie zajmuje ich to, co muszą zrobić podczas sejmiku konwokacyjnego na rzecz Rosji. Oprócz tego informują o swoich naradach z kanclerzem wielkim litewskim Michałem Wiśniowieckim w Grodnie⁷². W liście do Darewskiego Antoni Kazimierz Sapięha skarżył się, że listownie nie może wyjaśnić wie-

⁶⁹ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 173.

⁷⁰ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, л. 8, л. 229: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 4 III 1733.

⁷¹ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 8, л. 210об–211: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 4 III 1733.

⁷² АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 11, л. 32–32об, 35: F. Darewski do A. Ostermana, b.m. 15 III 1733; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*. Дополнение, Москва 1862, с. 127.

lu rzeczy i odkładał ich załatwienie do sejmu konwokacyjnego, w czasie którego będą podjęte decyzje w obecności wszystkich ich zwolenników⁷³. Darewski przypominał, że czterem byłym stronnikom Rosji koniecznie należy wypłacić 2 tys. czerwonych złotych za ich wydatki na ostatnich dwóch sejmach Rzeczypospolitej⁷⁴. Friedrich Casimir von Löwenwolde uważał, że obecność Darewskiego w Wielkim Księstwie Litewskim jest potrzebna. Sam Darewski pytał o to carycę Annę Iwanowną, uważał bowiem, że jego wyjazd na Litwę jest możliwy tylko w wypadku, gdy będzie mieć instrukcję dla Michała Wiśniowieckiego i pieniądze na pokrycie wydatków na minionych sejmach dla Sapiehów, Ogińskiego i Gosiewskiego oraz na przekupienie szlachty⁷⁵.

W tym czasie Liwenakontynuował swoją misję. Dnia 30 marca 1733 roku wyjechał z Grodna, aby złożyć wizyty magnatom litewskim. Do 15 kwietnia, kiedy to powrócił do Grodna, odwiedził Michała Wiśniowieckiego, Michała Kazimierza Radziwiłła, Bogusława Gosiewskiego, Marcina Ogińskiego, kasztelana mściławskiego Samuela Łazowego i kasztelana witebskiego Jerzego Tyszkiewicza. Liwena agitował wszystkich przeciwko wyborowi Stanisława Leszczyńskiego na króla i na rzecz kandydatury „Piasta”. Najważniejsze, że spotkał się z Michałem Wiśniowieckim, który, przeczytawszy list od Anny Iwanowny, podziękował za korespondencję i przychylny stosunek do Rzeczypospolitej, jednak odmówił przyjęcia proponowanej mu korony. W sprawie kandydatury swego brata Janusza stwierdził, że nie może odpowiedzieć w jego imieniu. W swojej relacji Liwen dodał jednak, że z pogłosek wie, iż regimentarz generalny i kanclerz wielki litewski sprzeciwiają się kandydaturze brata, bo w takim wypadku nie mógłby on otrzymać urzędu wielkiego hetmana litewskiego. Jednocześnie Wiśniowiecki kategorycznie występował przeciwko wyborowi na przyszłego króla Stanisława Leszczyńskiego bądź

⁷³ АВІПІІ, ф. 79, ои. 1, 1733 г., л. 11, л. 35: А. К. Сapieha до А. Ostermana, Grodno 25 II 1733.

⁷⁴ АВІПІІ, ф. 79, ои. 1, 1733 г., л. 11, л. 34об: F. Darewski А. Ostermana, b.m. 15 III 1733.

⁷⁵ АВІПІІ, ф. 79, ои. 1, 1733 г., л. 11, л. 34об: F. Darewski А. Ostermana, b.m. 15 III 1733.

kogoś z francuskich stronników. Szczególnie nieprzychylnie wypowiadał się o wojewodzie ruskim Auguście Czartoryskim⁷⁶. Liwena zauważył, że mimo negatywnego stosunku brata, kandydatura Janusza Wiśniowieckiego miała w Wielkim Księstwie Litewskim znaczne poparcie: „МНЯТ ЧТО КАШТЕЛЯНУ КРАКОВСКОМУ МЕНШЕ ВСЕХ СПОРИТЬ БУДУТ”⁷⁷. W czasie spotkania z Michałem Kazimierzem Radziwiłłem, Liwen obiecał mu poparcie Rosji, choć ten chciał raczej współpracować z sojuszniczką Rosji, Austrią. Przyczyną tej postawy był planowany ślub jego brata, Hieronima Floriana, z wnuczką palatyna reńskiego Karola Filipa, Marią Franciszką. Związek ten miał poparcie cesarza⁷⁸. Swoją pomoc dla Rosji obiecali starosta merecki Antoni Kazimierz i starosta wilkowski Jerzy Felicjan Sapiehowie, choć krążyły pogłoski, że rodzina ta – oprócz podskarbiego nadwornego litewskiego Józefa Franciszka Sapiehy – popierała Stanisława Leszczyńskiego. Starosta merecki zdementował te pogłoski, na dowód czego tłumaczył, że nie może popierać Leszczyńskiego wbrew stanowisku Rosji, ponieważ jego dobra graniczą z nią. Starosta wilkowski w ogóle oznajmił, że informację o popieraniu Leszczyńskiego przez Sapiehów rozpowszechniają ich wrogowie. Biskup smoleński Bogusław Gosiewski wyraził swój przychylny stosunek do Rosji oraz zaprzeczył przynależności do stronników Leszczyńskiego. Sam Liwen zauważył, że informację o wspieraniu Leszczyńskiego przez Sapiehów otrzymał od Kazimierza Ogińskiego, przyjaźni się ze Stanisławem Poniatowskim i Czartoryskimi, a Sapiehowie są z kolei we wrogich stosunkach z Familiją⁷⁹. Dnia 14 kwietnia 1733 roku Antoni Kazimierz Sapieha napisał list do

⁷⁶ Litewski badacz Feliksas *Sliesoriūnas* uważa, że Wiśniowiecki kategorycznie odmówił przyjęcia korony. Wprawdzie oznajmił, że nie szuka korony, ale zdał się na wolę Bożą. F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija...*, s. 302–303. Janusz Wiśniowiecki w tym czasie zbliżył się do zwolenników Leszczyńskiego i nawet pisał w sprawie udzielenia mu poparcia do Michała Wiśniowieckiego. В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 235.

⁷⁷ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 62об; J. Liven do A. Ostermana, Grodno 30 III 1733.

⁷⁸ AGAD, AR, dz. IVa, teka 13, koperta 2, k. 27; LMAB, F. I7, B. 19, p. 68.

⁷⁹ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 62об; J. Liven do A. Ostermana, Grodno 30 III 1733; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*. Дополнение, Москва 1862, с. 136–137.

Ostermana, w którym podziękował za przychyłność Rosji i podczas sejmiku obiecał donieść o tym prymasowi Teodorowi Potockiemu⁸⁰. W czasie podróży po Litwie Liwenowi nie udało się spotkać tylko z marszałkiem wielkim litewskim Pawłem Sanguszką, który przebywał na Wołyniu. Liwen wiedział jednak, że Paweł Sanguszko współpracuje z podskarbinem nadwornym litewskim Józefem Franciszkiem Sapiehą, więc udał się do niego, nie miał bowiem czasu, aby pojechać na Wołyń,⁸¹. Magnaci i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego najczęściej pytali Liwena: „кому Ваше Императорское Величество корону полскую желаете”. Na takie pytanie niczego konkretnego nie odpowiadał, tylko zgodnie z instrukcją mówił, że powinien to być taki kandydat, który by nie naruszył pokoju między Rosją i Rzeczypospolitą⁸². Podsumowując wyniki swoich wyjazdów, w relacji z 21 kwietnia 1733 roku Liwen zwątpił w oddanie magnatów i szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego, ponieważ przekupić ich mogli zwolennicy Francji: „устами денги глотать готовы”⁸³. Liwen sądził, że tylko sejm konwokacyjny pokaże rzeczywistą przynależność magnatów litewskich do tej lub innej partii⁸⁴. Ostatecznie więc oznajmiał, że „nie ręczy” za przychyłność względem Rosji i jej interesów magnatów z Wielkiego Księstwa Litewskiego⁸⁵.

Główny adresat misji Liwena, Michał Wiśniowiecki, 13 kwietnia odpowiedział listownie carycy Annie Iwanownie, dziękując za list, a szczególnie za przekazane ustnie oświadczenia o przyjaznym stosunku do Rzeczypospolitej. Wiśniowiecki oświadczał, że od razu po sejmikach przedkonwokacyjnych postanowił przesłać list carycy do prymasa Teodora

⁸⁰ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 4, л. 5–6: А. К. Сapieha do А. Ostermana, Дерезын 14 IV 1733.

⁸¹ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 62: J. Liven do А. Ostermana, b.m. 20 III 1733; F. Sliesoriūnas, *Georgo von Liveno misija...*, s. 304.

⁸² АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 62об: J. Liven do А. Ostermana, Grodno 30 III 1733.

⁸³ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 84: J. Liven do А. Ostermana, Grodno 21 IV 1733.

⁸⁴ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 62об: J. Liven do А. Ostermana, Grodno, 30 III 1733.

⁸⁵ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 183.

Potockiego, jako do głowy państwa, i do innych obecnych w Warszawie senatorów. Wiśniowiecki uczynił to, jak wynika z jego słów, aby stanowisko carycy zostało przedstawione na sejmie konwokacyjnym⁸⁶. Były to tylko ogólne deklaracje, ale o tym, jak bardzo Rosji zależało w tym czasie na przychylności Michała Wiśniowieckiego, świadczy fakt, że nawet niechętny mu poseł rosyjski Friedrich Casimir von Löwenwolde w swojej relacji z 13 kwietnia 1733 roku wyraził życzenie, aby misja Liwena w Wielkim Księstwie Litewskim zakończyła się sukcesem, tym bardziej, że znane były pogłoski, jakoby Michał Wiśniowiecki napisał do prymasa o swoim poparciu dla kandydatury Stanisława Leszczyńskiego. W takiej sytuacji uważał, że „без того упрямого человека, все представления мало предуспевать будут”. Löwenwolde wyrażał opinie również o innych adresatach misji Liwena. I tak, Ogiński był u szlachty

не в таком почтении и кредите, чтоб от него какой ожидать можно было, или в том надеятся, что он иногда обещать будет.

Sanguszko zaś w tym czasie nie był zauważalny w żadnym ugrupowaniu, ale nie wynikało to z jego politycznego stanowiska, lecz z indyferentyzmu. W takiej sytuacji, jak twierdził Löwenwolde, należało się spodziewać, że nie będzie on ani o sobie, ani o innego kandydata mocno zabiegał⁸⁷. Löwenwolde wątpił więc w większość proponowanych w Petersburgu kandydatów z wyjątkiem Michała Wiśniowieckiego. Jego kandydatura na pewno nadal cieszyła się poparciem pewnej części rządu rosyjskiego. Francuski *chargé d'affaires* w Petersburgu Le Magnan jeszcze 26 maja 1733 roku był przekonany, że Rosja będzie popierać kandydaturę właśnie Michała Wiśniowieckiego⁸⁸.

⁸⁶ Biblioteka Jagiellońska, akcesja 122/51, k. 14v–15.

⁸⁷ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 172–173. Sama Anna Iwanowna uznała za niezbędne 11 VI 1733 r. odpowiedzieć na wcześniej przysłane listy od wojewody wileńskiego Kazimierza Ogińskiego, jego żony Eleonory i córki Heleny. Wszystkim im Anna Iwanowna obiecała rosyjską pomoc – Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, д. 74, л. 328об.

⁸⁸ *Сборник императорского Руского исторического общества*, т. 81, Петербург 1892, с. 644.

Misja Liwena wywołała nerwową reakcję Teodora Potockiego, który oskarżył posła o działania przeciwko interesom Rzeczypospolitej⁸⁹ i napisał protest przeciwko działalności Jurija Liwena w Wielkim Księstwie Litewskim do posła w Rosji Jana Lipskiego. Na początku maja 1733 roku Lipski pośpieszył ze skargą do Andrieja Ostermana, chcąc upewnić się, czy Liwen był upoważniony przez rząd rosyjski do takich działań. Osterman potwierdził, że rząd rosyjski wysłał Liwena do Wielkiego Księstwa Litewskiego, ale przekazane mu instrukcje nie były szkodliwe dla Rzeczypospolitej. Według niego misja Liwena cieszyła się poparciem szlachty litewskiej. Na potwierdzenie tego był gotów pokazać listy niektórych magnatów litewskich i instrukcję rządu rosyjskiego dla Liwena, jednak od razu zaczął szukać pretekstu, aby tego nie zrobić⁹⁰. Później Osterman w ogóle zaczął mówić o braku instrukcji dla Liwena, bo ten miał tylko przekazać listy dla pięciu lub sześciu magnatów w Wielkim Księstwie. Wyrażone było w nich jedynie poparcie dla działalności Liwena. Na dowód tego Osterman obiecał pokazać listy w odpowiedzi na korespondencję magnatów litewskich. Spośród magnatów Osterman wspomniał tylko Michała Wiśniowieckiego⁹¹.

Posłowie rosyjscy okazali się nieprzygotowani do skupienia części magnatów wokół kandydatury Jakuba Sobieskiego, który w marcu 1733 roku zaczął ubiegać się o tron Rzeczypospolitej⁹². Zwracał się on do szlachty o rekompensatę od Rzeczypospolitej za długi Augusta II. Zdaje się, że większość szlachty, tak jak szlachta województwa ruskiego, gotowa była poprzeć pretensje finansowe Sobieskiego, ale nie jego kandydaturę

⁸⁹ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 8, л. 373об–374: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 13.IV.1733; HHStA Wien, Polen, sygn. II 7, k. 17–17v: H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 18 IV 1733; Polen, sygn. II 8, k. 195: H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 12 IV 1733.

⁹⁰ *Сборник императорского Руского исторического общества*, т. 81, Петербург 1892, с. 633–634.

⁹¹ Ibidem, с. 644.

⁹² АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 11, л. 33: F. Darewski do A. Ostermana, b.m. 15 III 1733; Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, л. 74, л. 146.

na króla z powodu podeszłego wieku i małej popularności⁹³. Kandydatura Sobieskiego znalazła poparcie u Sapiehów i Pawła Sanguszki. Rosyjski przedstawiciel Jerzy Liwen zauważył, że w interesach Sobieskiego działa na Żmudzi zwolennik Sapiehów, starosta skirstymoński Antoni Eperyeszy. Liwen nie znał, oprócz Eperyeszego, innych zwolenników Sobieskiego na Litwie, a w ogóle nie miał on rozeznania, czyją kandydaturę mogą poprzeć Eperyeszy i jego magnacki patron Józef Franciszek Sapieha⁹⁴. Podskarbi nadworny litewski korespondował z Sobieskim za pośrednictwem Antoniego Eperyeszego. Sobieski dziękował Sapieże za poparcie jego finansowych pretensji⁹⁵. Z kolei Sapieha był wdzięczny za deklarowane poparcie przekazane ustnie przez Antoniego Eperyeszego⁹⁶. Dzięki pomocy Sapiehów prośby Sobieskiego o zwrócenie mu długów finansowych trafiły na sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego⁹⁷. Możliwe, że w ten ogólny sposób Sobieski dziękował Sapiehom za poparcie jego kandydatury do tronu. W Żółkwi u Sobieskiego z Eperyeszym, emisariuszem Sapiehów, spotkał się również Paweł Sanguszko, aby omówić zaistniałą sytuację w Rzeczypospolitej. Proponował on Józefowi Franciszkowi Sapieże, aby zainteresowani magnaci przed sejmem konwokacyjnym zjechali się na radę. Za najlepsze miejsce uznał Białą, należącą do jego siostry Anny z Sanguszków Radziwiłłowej, która mogłaby postarać się o przyjazd kanclerza wielkiego litewskiego Michała Wiśniowieckiego. Do tego, na prośbę Sanguszki, Anna Radziwiłłowa miała prosić Wiśniowieckiego, aby ten przekonał posłów na sejm z Wielkiego Księstwa Litewskiego do wspólnych działań. O to samo prosił Sanguszko również Józefa Franciszka Sapiechę. Sanguszko chciał, aby Sapieha przyjechał z wojewodą witebskim Marcinnem Ogińskim i prosił, aby dowiedział się, jakie stanowisko reprezentuje strażnik wielki litewski Antoni Pocij oraz spróbował namówić go do wspólnych działań. W sprawie kandydatury

⁹³ A. Lisek, *Obóz stanisławowski w województwie ruskim w okresie bezkrólewia w 1733 r. i w pierwszych miesiącach wojny o tron polski*, „Rocznik Przemyski” 2000, nr 36, z. 4, s. 4.

⁹⁴ F. Sliesoriūnas, *Georgo von Lieweno misija...*, s. 300.

⁹⁵ AGAD, Arch. Roskie, suplement 84, k. 21: J. Sobieski do J. F. Sapiehy, k. 21–22: Żółkiew, 25 II 1733.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ AGAD, Arch. Roskie, Publika varia, b.p.

Stanisława Leszczyńskiego Sanguszko był stanowczy, ponieważ uważał, że do jego wyboru nie dopuszczą sąsiednie państwa, a popierającej go Francji pomogą Szwecja i Imperium Osmańskie. W takiej sytuacji Rzeczpospolita przekształciła się w arenę działań bojowych⁹⁸. Podobno Sanguszko miał również innych kandydatów do tronu. Na przykład 16 kwietnia 1733 roku napisał list do siostry Anny Radziwiłłowej, aby ta przyjechała przed sejmem konwokacyjnym, żeby perswazją utrzymać „Księcia Jego Miłość”. Nie bał się kandydatury elektora saskiego i za najważniejszą sprawę uważał pozbawienie Stanisława Leszczyńskiego możliwości kandydowania⁹⁹. Józef Franciszek Sapieha nadal wspierał kandydaturę Jakuba Sobieskiego jako „Piasta” nawet po sejmikach predelekcyjnych¹⁰⁰. Działalność na jego rzecz nie pozostała poza uwagą Friedricha Casimira von Löwenwolde. W relacji z 13 kwietnia 1733 roku zaznaczył, że:

ныне будто еще третья партия, однакож втайне, о том домогается, чтоб о принце Якове Собнеском, яко о посредстве, предложение учинить и его на престол возвести.

Löwenwolde czekał na oficjalne wystąpienie tego ugrupowania z poparciem kandydatury Jakuba Sobieskiego. Jego reprezentantem w tej kwestii powinien być Paweł Sanguszko. Sam Löwenwolde negatywnie wypowiadał się o kandydaturze Sobieskiego, ponieważ z uwagi na jego wiek (65 lat) miał rządzić Rzeczpospolitą tylko „kilka tygodni lub miesięcy”, a spokój z sąsiadami będzie w takim wypadku niedługi. Co więcej, z powodu starości, słabego zdrowia i rozumu oraz siły popierającego go duchowieństwa, sąsie-

⁹⁸ AGAD, Arch. Roskie, t. II Korespondencja, LV/16, k. 7–11: P. Sanguszko do Józefa F. Sapiehy, Jarosław 25 III 1733.

⁹⁹ Jerzy Dygdała uważa, że pod pojęciem księcia kryje się Michał Kazimierz Radziwiłł. J. Dygdała, *Urażone magnackie ambicje czy racja stanu? U źródeł opozycji wobec kandydatury Stanisława Leszczyńskiego w bezkrólewiu 1733 roku*, [w:] *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*, red. Z. Anusik, Łódź 2007, s. 189–190. Wydaje się, że może chodzić również o Michała bądź Janusza Wiśniowieckich.

¹⁰⁰ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1, Warszawa 1986, s. 55; A. Lisek, *Działalność polityczna wojewody podlaskiego Michała Józefa Sapiehy i innych przedstawicieli tego Domu w okresie powtórnej elekcji Stanisława Leszczyńskiego w 1733 roku*, [w:] *Sapiehowie epoki Kodnia i Krasiczyna*, Lublin 2007, s. 414.

dzi nie będą mogli liczyć na dobre rządy w Rzeczypospolitej. W podsumowaniu Löwenwolde zauważył, że w sytuacji, kiedy do tronu pretendowałyby Stanisław Leszczyński i Fryderyk August, wybór Sobieskiego można oceniać jako „mniejsze zło”. Jego kandydatura tym bardziej może być przydatna, gdy szlachta będzie żądać wyboru tylko „Piasta”¹⁰¹. Jak widzimy, kolejna kandydatura „Piasta” nie została dobrze oceniona przez Friedricha Casimira von Löwenwolde, który uważał ją jednak za lepszą od kandydatury Stanisława Leszczyńskiego. Kandydatura Jakuba Sobieskiego nie była jednak proponowana jako alternatywa dla Stanisława Leszczyńskiego, choć w swojej relacji z 13 kwietnia 1733 roku Löwenwolde przekazywał szczegóły rozmowy prymasa Teodora Potockiego z rezydentem austriackim Franzem Kinerem. Podkreślił on pewność Potockiego, że Stanisławowi Leszczyńskiemu pomoże król francuski. Gdy większość województw nie zgodzi się na jego wybór, jak sądził prymas, na króla zostanie wybrany książę saski Fryderyk August. Kiner proponował kandydaturę Jakuba Sobieskiego, do którego przychylnie odnosił się również sam Teodor Potocki, jednak ten już sam nie chciał zostać królem¹⁰². Mimo tego, posłowie rosyjski i austriacki jeszcze w lipcu 1733 roku rozpatrywali kandydaturę Jakuba Sobieskiego do tronu polskiego¹⁰³, a ostatni raz o tym wspomniano już po wyborze na króla Stanisława Leszczyńskiego, gdy Austria i Rosja proponowały magnatom pozostającym w opozycji osadzenie na tronie elektora saskiego. Na początku września 1733 roku opozycyjni w stosunku do Leszczyńskiego magnaci (Janusz Wiśniowiecki, Teodor i Jerzy Lubomirscy, wojewoda podolski Stefan Humiecki), nie chcąc popierać Fryderyka Augusta, oświadczyli, że

¹⁰¹ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 170–171. О заiegach Sobieskiego informował Petersburg również rosyjski przedstawiciel Franciszek Darewski – Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, д. 74, л. 200об.; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Дополнение, Москва 1862, с. 128–129.

¹⁰² АВПИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., д. 8, л. 374–375: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 13.IV.1733; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 174.

¹⁰³ ННStA Wien, Polen, sygn. II 9, k. 7, 9: H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 10 VI 1733.

najbardziej realnym rywalem Stanisława Leszczyńskiego pośród „Piastów” może być Jakub Sobieski. Austriackiemu posłowi Wilczkowi i rezydentowi Kinerowi trzeba było tłumaczyć, że przeciwna temu jest Rosja, która nie popiera tak starego kandydata¹⁰⁴. Tymczasem, jak relacjonował Franciszek Darewski, Paweł Sanguszko, oprócz wyrażanego poparcia dla Sobieskiego, sam również kandydował. Darewski wyliczał pozytywne argumenty przemawiające za jego wyborem:

понеже он тутмо един в своей фамилии и к тому ж он не горд, не злостен и нежаден и что он до того богат для содержания своего достоинства, присовокупя к тому доходы королевства¹⁰⁵.

Wsparcie kandydatury Sanguszki przyszło z nieoczekiwanej strony. W swojej relacji z 13 kwietnia 1733 roku Löwenwolde informował, że posłowie pruscy nie mieli instrukcji w sprawie przyszłych wyborów i pieniędzy. Prawdą jest, że sam król pruski Fryderyk Wilhelm widział marszałka nadwornego litewskiego Pawła Sanguszkę w roli kandydata na tron Polski. Sam Löwenwolde nie miał instrukcji postępowania w stosunku do takiego stanowiska Prus¹⁰⁶. Rząd rosyjski w czasie ochłodzenia stosunków z Prusami nie zwracał bacznej uwagi na ich stanowisko w sprawie wyborów przysłego króla Rzeczypospolitej.

Wkrótce jednak wszyscy kandydaci „Piastowie” zaczęli schodzić na drugi plan, na pierwszy zaś wysunęła się kandydatura elektora saskiego. Już na początku marca 1733 roku poseł rosyjski Friedrich Casimir von Löwenwolde otrzymał od swego austriackiego kolegi w Rzeczypospolitej Wilczka informację, że cesarz Karol VI nie wyklucza kandydatury elektora saskiego. W swojej relacji z 4 marca 1733 roku (dotarła do Petersburga 15 marca 1773 r.) Löwenwolde domniemywał, że Austria i Saksonia zgodzą się w sprawie sankcji pragmatycznej i wtedy Fryderyk August może

¹⁰⁴ J. Dygdała, *Urażone magnackie ambicje...*, s. 196–197.

¹⁰⁵ АВІПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 11, л. 33: F. Darewski do A. Ostermana, b.m. 15 III 1733.

¹⁰⁶ АВІПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 8, л. 375: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 13 IV 1733; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 174.

otrzymać poparcie cesarza na tron Polski. Löwenwolde przypuszczał, że wtedy o poparcie dla niego, jako sojusznika Austrii, zwróci się sam elektor saski. Między innymi dlatego Löwenwolde prosił, aby natychmiast przysłać z Petersburga nowe instrukcje dotyczące postępowania wobec kandydatury Fryderyka Augusta. Z wyraźną przesadą Löwenwolde zauważył, że grupa zwolenników elektora saskiego w Rzeczypospolitej jest bardzo duża: całe duchowieństwo, oprócz dwóch czy trzech biskupów, i dwudziestu pięciu senatorów¹⁰⁷. W połowie marca 1733 roku Friedrich Casimir von Löwenwolde przekazał pogłoski, że o poparcie przy wyborze na króla zabiega u szlachty i wojska Stanisław Poniatowski. Faktycznie jednak nawet sam poseł rosyjski nie wierzył w to, bo magnaci i szlachta Rzeczypospolitej nie dopuściliby go do wyboru na króla¹⁰⁸. Löwenwolde informował, że wszyscy magnaci podzielili się faktycznie na zwolenników Stanisława Leszczyńskiego i Fryderyka Augusta. Jedynie drobna szlachta „wymyślała” jeszcze licznych kandydatów spośród „urodzonych Piastów”. Friedrich Casimir von Löwenwolde prosił więc o instrukcje, jak ma postępować w takim wypadku. Szczególnie nieodzowne były instrukcje dotyczące kandydatury elektora saskiego¹⁰⁹. W owym czasie nie cieszyła się ona wielkim poparciem wśród twórców rosyjskiej polityki zagranicznej. Przeciwno niej występował Andrzej Osterman, podobnie jak Karl Gustaw von Löwenwolde. Ten ostatni w ogóle ostrzegł rezydenta austriackiego Hohenholza, że poparcie elektora saskiego przez cesarza Karola VI może doprowadzić do rozpadu koalicji Prus, Rosji i Austrii¹¹⁰. W Petersburgu zgodzono się z koniecznością bardziej dokładnego wyjaśnienia stanowiska Rosji Friedrichowi Casimirovi von Löwenwolde, do którego 19 marca 1733 roku został wysłany nowy reskrypt. Oznajmiano w nim, że wzmocnienie ugrupowania elektora saskiego „в начале zelo вредительно быть не может”, dlatego że

¹⁰⁷ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 8, л. 210: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 4 III 1733; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 168–169; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*. Дополнение, Москва 1862, с. 48.

¹⁰⁸ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 8, л. 270–270об: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 13 III 1733.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ J. Dygdała, *Gra pozorów...*

będzie ono sprzeciwiać się wyborowi Leszczyńskiego. Ponadto przeszkody ze strony Rosji zmusiłyby Fryderyka Augusta do zwrócenia się o pomoc do Francji. W przypadku gdy szlachta zechce wybrać na króla tylko „Piasta”, Löwenwolde powinien uzgodnić jego kandydaturę z posłami sojuszników Austrii i Prus. Jedyne, co niezbędne w takim wypadku, to wykluczenie spośród kandydatów do tronu Czartoryskich i wszystkich osób związanych z Francją. Potwierdzono konieczność utworzenia – razem z posłami austriackim i pruskim – mocnego ugrupowania oddanych sobie sojuszników. Obiecano im obronę i pomoc oraz pieniądze, które powinien dostarczyć Karl Gustaw von Löwenwolde¹¹¹. Tego samego dnia, 19 marca 1773 roku, w celu wyjaśnienia oficjalnego stanowiska Rosji reskrypt dotyczący kandydatury przyszłego króla Polski został skierowany również do oberstalmeystra Karla Gustawa von Löwenwolde. Powtórzono w nim, że zgodnie z umową z Austrią i Prusami: 1) Rzeczypospolita pozostaje przy swoich prawach, a szczególnie wolnej elekcji; 2) spośród kandydatów na tron został wykluczony Stanisław Leszczyński oraz kandydaci związani z Francją; 3) należy podjąć starania o wybór na tron portugalskiego infanta Emanuela, jeżeli jest to możliwe w drodze „wolnych i swobodnych wyborów”; 4) jeżeli wybór Dona Emanuela jest niemożliwy bez nacisku sojuszników, to „о приятном и всем пристойном Пиасте старание иметь” należy. Na podstawie tych punktów Löwenwolde miał: 1) wszystkim oświadczać, że Rosja będzie broniła praw Rzeczypospolitej, szczególnie wolnej elekcji; 2) przeszkadzać działaniom na rzecz Stanisława Leszczyńskiego i innych możliwych kandydatów Francji do tronu; 3) całą możliwą pomoc okazywać kandydaturze infanta Emanuela; 4) gdyby jednak nie cieszył się on poparciem szlachty, to należy starać się o wybór „Piasta” przychylnego Rosji i jej sojusznikom. We wszystkich tych sprawach Löwenwolde miał porozumieć się z posłami Austrii i Prus w Rzeczypospolitej. Główną sprawą na tamten moment, oprócz ugrupowania Czartoryskich, było

¹¹¹ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 170–171.

всем прочим Пиастам наилучшим образом ласкать, и прежде себя прямо не открыть, пока партия и дела тамо далее не оказываются и тако с основанием за того прямо себя объявить можно будет.

Przy czym ten kandydat będzie najbardziej przyjazny Rosji i jego wybór będzie najłatwiej przeprowadzić¹¹². Takie stanowisko Rosji dawało nadzieję na tron licznym „Piautom” i znacznie komplikowało sytuację w Rzeczypospolitej. Rosyjski poseł Friedrich Casimir von Löwenwolde informował również o wzroście liczebności zwolenników partii elektora saskiego. Należeli do niej kanclerz wielki koronny Jan Lipski i marszałek wielki korony Józef Mniszcz. Löwenwolde, zgodnie z instrukcją, w rozmowach z nimi starał się wychwalać zalety Fryderyka Augusta i zapewniał o przychylnym stosunku do niego rosyjskiej carycy Anny Iwanowny¹¹³.

Austria w tym czasie prowadziła już rozmowy z elektorem saskim Fryderykiem Augustem. Jeszcze na początku marca 1733 roku cesarz Karol VI zasygnalizował, że gotów jest wesprzeć kandydaturę Fryderyka Augusta pod warunkiem, że poprosi o to on sam. Już 16 marca 1733 roku do Wiednia przybyli specjaliści posłowie sascy Antoni Lutzellburg i Ludwik von Zech. Jeszcze przed zakończeniem pertraktacji z nimi, 23 marca 1733 roku, rząd austriacki zdecydował się poprzeć kandydaturę Fryderyka Augusta. Powiadomiono o tym posła cesarskiego w Rzeczypospolitej Wilczka, do którego 23 kwietnia 1733 roku została wysłana ostateczna informacja w tej sprawie. Uznano bowiem, że tylko zwolennicy Sasa w Rzeczypospolitej będą w stanie przeciwstawić się elekcji Stanisława Leszczyńskiego¹¹⁴.

Informacja o rozmowach w Wiedniu dotarła do Petersburga i doprowadziła do zmiany stanowiska rosyjskiej elity rządzącej w sprawie kandydatury przyszłego monarchy polskiego. Jeszcze 21 marca 1733 roku austriacki rezydent w Petersburgu, Hohenholz, otrzymał z Wiednia pole-

¹¹² *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 172–173.

¹¹³ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 8, л. 375об–376: F. K. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa 13 IV 1733; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 174.

¹¹⁴ M. Braubach, *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie*, Wien 1965, Bd. 5, s. 235–236; J. Dygdała, *Dylematy austriackiej polityki...*, s. 110–111.

cenie z 14 marca 1733 roku, aby ostrożnie rozeznał, co myślą na rosyjskim dworze o kandydaturze elektora saskiego Fryderyka Augusta. Jednocześnie, w celu zapewnienia powodzenia wyborów tegoż na króla, Austriacy proponowali nie mieszać ich ze sprawą Kurlandii¹¹⁵. W końcu marca 1733 roku szef rosyjskiej polityki zagranicznej, Andriej Osterman, widząc wzmocnienie obozu zwolenników Stanisława Leszczyńskiego w Rzeczypospolitej, zaproponował wsparcie dla zwolenników elektora saskiego Fryderyka Augusta. Udzielone mu poparcie było zabiegiem wyrachowanym, mającym zniechęcić szlachtę do popierania zarówno Stanisława Leszczyńskiego, jak też Fryderyka Augusta. W takim wypadku istniała jedynie możliwość, że w Rzeczypospolitej

не согласясь нимаго на выбор курфюрста и оставя Станислава и других французских кандидатов, наконец принужденными найдутся допустить до престола третьяго из своих природных, то есть Пиаста¹¹⁶.

W ten sposób dla Rosji priorytetowym kandydatem stawał się „Piast”.

Dnia 15 kwietnia 1733 roku poseł rosyjski w Wiedniu Łączyński powiadomił swój rząd, że cesarz ostatecznie zdecydował się poprzeć do tronu polskiego kandydaturę elektora saskiego Fryderyka Augusta. Odpowiednie polecenie skierowano już 14 kwietnia 1733 roku do Wilczka: *zalecono, aby „от рекомендации Инфанта Дон Эмануеля отставать”*¹¹⁷. Stanowiska Austrii nie zmieniły otrzymane trochę później obietnice króla portugalskiego dotyczące finansowego wsparcia kandydatury infanta Emanuela. W swojej relacji z 6 maja 1733 roku Łączyński informował, że rząd austriacki zdecydował, iż jest już zbyt późno na działania na rzecz infanta Emanuela. Według Łączyńskiego powodem takiej decyzji był fakt, że rząd austriacki rozpoczął już rozmowy z elektorem saskim na temat poparcia

¹¹⁵ Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, д. 74, л. 164.

¹¹⁶ С. Нелипович, *Союз двуглавых орлов. Русско-австрийский военный альянс второй четверти XVIII в.*, Москва 2010, с. 110.

¹¹⁷ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 178.

jego kandydatury do tronu Rzeczypospolitej¹¹⁸. Na początku kwietnia 1733 roku rząd Saksonii rozpoczął oficjalne starania o poparcie kandydatury Fryderyka Augusta w Petersburgu. Po otrzymaniu reskryptu od elektora saskiego z prośbą o poparcie jego kandydatury, rząd rosyjski w tym samym dniu zwrócił się do rządu austriackiego z propozycją, aby na wypadek dużej liczby zwolenników Stanisława Leszczyńskiego wesprzeć elektora saskiego, bo tylko ugrupowanie jego zwolenników jest w stanie z nimi walczyć¹¹⁹. Dnia 11 kwietnia 1733 roku rząd rosyjski wysłał do Wiednia propozycję niejawnego poparcia kandydatury Fryderyka Augusta na tron Polski, a gdyby było to potrzebne – również finansowego. Działać należało w tajemnicy, a po wyborze na króla obronić go z pomocą wojska. Przyczyną było znaczne wzmocnienie obozu zwolenników Stanisława Leszczyńskiego, któremu mogło przeciwstawić się tylko ugrupowanie elektora saskiego. Poza tym odmowa udzielenia poparcia dla Fryderyka Augusta mogła skłonić elektora saskiego do nawiązania współpracy z Francją. Rząd rosyjski chciał tylko, aby Fryderyk August wziął na siebie pewne zobowiązania wobec sojuszników. Uznał bowiem, że ci, którzy nie zgodzą się na wybór Fryderyka Augusta, zmuszeni będą porzucić Stanisława Leszczyńskiego, wybiorą „наконец природнаго пясца, котораго всегла можно будет склонить на нашу сторону”¹²⁰. Faktycznie kandydaturę infantu Emanuela zastąpiło kandydaturą Fryderyka Augusta, przy czym brano pod uwagę także „Piasta”. Pozycja elektora saskiego w Petersburgu w tym czasie uległa znacznemu wzmocnieniu. Dnia 21 kwietnia 1733 roku francuski przedstawiciel w Petersburgu zauważył:

Местный двор казался ранее очень далёким от мысли допустить саксонского курфюрста до избрания на польский престол; тут желали, чтобы этот престол достался Пясту, выбор какого являлся для местного двора безразличным, только бы это не был король

¹¹⁸ Ibidem, s. 179.

¹¹⁹ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 285.

¹²⁰ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 166–169; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 286; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*. Дополнение, Москва 1862, с. 49.

Станислав; но теперь дело изменилось в результате полученной уверенности в том, что польская республика разделится на две главные партии, а именно: на партию короля Станислава и саксонского курфюрста; таким образом нельзя надеяться, что выбор падёт на какого-нибудь иного с поляков, России остаётся принять только одно решение, т.е. содействовать выбору саксонского курфюрста¹²¹.

W Wiedniu już postanowiono poprzeć Fryderyka Augusta i dlatego do Petersburga został błyskawicznie przesłany projekt umowy sojuszników z elektorem saskim. Austriackie propozycje wsparcia kandydatury Fryderyka Augusta i przedstawiony projekt umowy między Austrią i Saksonią wywołały ostrą dyskusję w Gabinetcie Ministrów. Głosy się podzieliły. Propozycje austriackie otworzył Ernest Biron. Z pewnymi uwagami opowiedział się za nimi wicekanclerz Osterman. Pośpiech Austrii tłumaczył on dwoma przyczynami: po pierwsze, niezrozumieniem rosyjskich propozycji dotyczących zawarcia sojuszu z elektorem saskim przy współdziałaniu Anglii i Prus; po drugie, dążeniem do jak najszybszego odciążenia Saksonii od sojuszu z Francją, ponieważ zawarcie umowy ze wszystkimi czterema sojusznikami zajmuje wiele czasu. Przeciwno, jak się należało spodziewać, wystąpił zwolennik orientacji profrancuskiej w rządzie rosyjskim, Münnich, nieoczekiwanie również bracia Löwenwoldowie. Zwyciężyli zwolennicy propozycji austriackiej, ale z uwzględnieniem interesów Rosji, które Osterman sformułował następująco: 1) elektor saski zostanie odciążony od sojuszu z Francją; 2) elektor saski w traktacie zobowiąże się zrealizować żądania dworu rosyjskiego; 3) Rosja – odwrotnie – do niczego się nie zobowiąże; 4) Austria niczego nie może zrobić w Rzeczypospolitej bez pomocy Rosji. Postanowiono elektorowi saskiemu zaproponować do zatwierdzenia projekt umowy przygotowany w Petersburgu. Tylko po jego zatwierdzeniu rosyjski poseł w Rzeczypospolitej Karl Gustaw von Löwenwolde zacznie działać na rzecz elektora¹²². Jak widzimy, Löwenwoldowie popierali sojusz z Austrią

¹²¹ *Сборник императорского Русского исторического общества*, т. 81, Петербург 1892, с. 621.

¹²² J. Dygdała, *Dylematy austriackiej polityki...*, s. 112–113; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 286–287. Austriacki rezydent Nicolaus Sebastian Hohenholz w swojej relacji z 12 IV 1733 r. pisał, że zmiany w stanowisku dworu rosyj-

i wprowadzenie wojsk rosyjskich do Rzeczypospolitej. Występowali jednak przeciwko kandydaturze elektora saskiego przy wsparciu tejże Austrii, możliwe, że z powodu ich pruskiej orientacji. Uznali bowiem, że kandydatura Fryderyka Augusta stoi w sprzeczności z interesami Prus, które zaprzestaną współpracy z Austrią i Rosją, a wtedy faktycznie przestanie obowiązywać „traktat trzech czarnych orłów” (traktat Löwenwolda), którego Löwenwoldowie byli autorami i zwolennikami.

W czasie, gdy trwały rozmowy Austrii i Rosji, do przybyłego do Warszawy (6 maja 1733 r.) Karla Gustawa von Löwenwolde od razu zwróciło się wielu magnatów. Wśród nich wyróżniali się Teodor Lubomirski i Michał Kazimierz Radziwiłł. Pierwszy wszelkimi środkami dążył do otrzymania poparcia w rywalizacji o tron Polski. Przekonywał, że Stanisław Leszczyński i Fryderyk August nie mają szans na wybór i zapewniał o swojej przychylności dla Rosji. Obiecał na jej korzyść rozwiązać kwestie sporne z Rzeczpospolitą, szczególnie sprawę Kurlandii. Michał Kazimierz Radziwiłł przybył w imieniu Michała Wiśniowieckiego, który nie mógł przyjechać z powodu choroby. Radziwiłł przekazał szczegóły rozmowy Wiśniowieckiego z Teodorem Potockim, podczas której regimentarz wielki litewski oznajmił, że nie dopuści do wyboru Leszczyńskiego na króla i będzie mu przeszkadzać we wszystkim za pomocą wojska litewskiego. Sam Michał Kazimierz Radziwiłł również obiecał działać zgodnie z interesami Rosji. W wypadku, gdy Rosja wprowadzi swoje wojska do Rzeczypospolitej, Radziwiłł prosił nie naruszać dóbr jego i jego krewnych w Wielkim Księstwie Litewskim¹²³.

Po przybyciu do Rzeczypospolitej zarówno Karl Gustaw von Löwenwolde, jak również jego brat Friedrich Casimir występowali przeciwko kandydaturze Fryderyka Augusta i optował za wyborem na króla „Piasta”. Jak informował Wilczek w swojej relacji z 12 maja 1733 roku, nie udało się mu przekonać braci Löwenwoldów do popierania „Piasta”

skiego dokonały się dzięki Bironowi, którego posłowie sascy przeciągnęli na swoją stronę obietnicą przekazania mu Księstwa Kurlandzkiego. J. Dygdała, *Gra pozorów...*

¹²³ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 262–263; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 189–190; АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 20, л.138–138об; K. G. Löwenwolde do Anny Iwanowny, Warszawa, 6 VI 1733.

i wsparcia Fryderyka Augusta¹²⁴. Ze słów Karla Gustawa von Löwenwolde wynika, że Rosja gotowa była poprzeć kandydaturę „Piasta”. Podczas sejmiku konwokacyjnego przekonywał, że jeżeli nie zostanie cofnięte poparcie dla uzgodnionej kandydatury infanta Emanuela, to należy poprzeć wybór „Piasta”¹²⁵. Löwenwoldowie jednak nadal stali na swoim stanowisku. Wiele spraw wyjaśniła ich rozmowa z posłem austriackim Wilczkiem, która odbyła się 17 maja 1733 roku. Karl Gustaw von Löwenwolde zaproponował, aby w sytuacji, gdy na sejmiku konwokacyjnym zostaną przyjęte uchwały o pozbawieniu cudzoziemców prawa do ubiegania się o tron Polski i gdy nie uda się wybrać na króla elektora saskiego, wówczas należy uzgodnić ewentualnych kandydatów spośród „Piastów”. Rosja była jednak przeciwko kandydaturze starego wiekiem „Piasta”, ponieważ w takim wypadku za parę lat znowu będzie musiała mobilizować swoją armię na wybory nowego króla. Najlepszymi kandydatami spośród „Piastów”, według Löwenwolda, byli Teodor Lubomirski, Paweł Sanguszko, Michał Kazimierz Radziwiłł, Antoni Potocki albo jeszcze lepszy – Franciszek Potocki. Löwenwolde chciał, aby sojusznicy (Austria, Rosja i Prusy) zdecydowali, kogo z nich wybrać i wesprzeć finansowo. Wilczek nie chciał jednak bez zgody Karola VI podejmować żadnych decyzji, tym bardziej, że w traktacie zdecydowano się na popieranie księcia cudzoziemca. Löwenwolde nie poprzestawał na tym i występował z nowymi propozycjami. Proponował udzielić poparcia dla Hieronima Floriana Radziwiłła (który ożeniłby się z wnuczką palatyna reńskiego) lub Franciszka Potockiego (który ożeniłby się z księżniczką meklemberską, krewną rosyjskiej carycy). Jednak i tu Wilczek nie mógł wziąć na siebie odpowiedzialności bez konsultacji z Wiedniem. Uznał jedynie za słuszną, podaną do wiadomości przez Löwenwolda, główną zasadę rosyjskiej polityki odnośnie do przyszłego króla polskiego: należy wybrać osobę, która będzie wdzięczna za swój wybór wyłącznie sąsiednim państwom. Takim królem miałyby być „Piast”. Ale w tym czasie cesarz austriacki stał na stanowisku, że kandydatem do tronu Rzeczypospolitej ma być cudzo-

¹²⁴ W. Strobl, *Österreich und der polnische Thron 1733*, Wien 1950 (phil. Diss. masch. – Universität Bibliothek Wien), s. 122; J. Dygdała, *Gra pozorów*.

¹²⁵ HHStA Wien, Polen, sygn. II 7, k. 224, 225: H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 12 V 1733.

ziemiec¹²⁶. Tak więc staje się jasne, że poparcie przez Rosję wyboru na tron „Piasta” wywołane było dążeniem do osadzenia na tronie polskim osoby, która za wybór będzie wdzięczna wyłącznie jej.

Wielkie znaczenie dla zmiany poglądów polityków rosyjskich miał sejm konwokacyjny Rzeczypospolitej, który rozpoczął się 27 kwietnia 1733 roku. Pełne zwycięstwo odnieśli na nim zwolennicy Stanisława Leszczyńskiego, którzy domagali się przyjęcia uchwał gwarantujących wyłączność jego kandydatury i wykluczających kandydatury cudzoziemców. Przebieg sejmku, który pokazał, że żaden z kandydatów „Piastów” nie może rywalizować ze Stanisławem Leszczyńskim, wpłynął na postawę posłów rosyjskich. Gdy przed obradami sejmku konwokacyjnego Karl Gustaw von Löwenwolde mówił o gotowości Rosji do przeciwstawienia się wyborowi Leszczyńskiego z pomocą oręża i był skłonny poprzeć nie elektora saskiego, lecz „jakiegoś Piasta”, to po sejmie zgodził się na kandydaturę Fryderyka Augusta¹²⁷. Karl Gustaw Löwenwolde w swojej relacji z 7 czerwca 1733 roku doszedł do wniosku, że przysięga na sejmie konwokacyjnym była potrzebna, aby przeszkodzić ewentualnym rywalom Stanisława Leszczyńskiego. W sytuacji, gdy nie trzeba obawiać się kandydatów cudzoziemców, łatwo można będzie przeszkodzić innym „Piastom” oprócz Leszczyńskiego. Na dowód przytoczył słowa prymasa Teodora Potockiego, który, po wyliczeniu ewentualnych kandydatów „Piastów” (w tym również ze swego rodu), nie znalazł ani jednej osoby godnej tronu Rzeczypospolitej oprócz Stanisława Leszczyńskiego¹²⁸. Podczas sejmku konwokacyjnego kanclerz wielki litewski i regimentarz wojsk litewskich Michał Serwacy Wiśniowiecki, marszałek nadworny litewski Paweł Karol Sanguszko, wojewoda nowogródzki Mikołaj Faustyn Radziwiłł i koniuszy wielki litewski Michał Kazimierz Radziwiłł zwrócili się do rosyjskiego posła Karla Gustawa von Löwenwolde z prośbą o obronę przed zwolennikami Leszczyńskiego. Löwenwolde dążył do stwo-

¹²⁶ Wyrażam szczerze podziękowanie Prof. Jerzemu Dygdale za przekazanie pełnego tekstu tej relacji. HHStA Wien, Polen, sygn. II 8, k. 327–330; H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 20 V 1733. Takim kandydatem mógł być Jakub Sobieski, którego kandydaturze nie sprzeciwiano się w Wiedniu. W. Strobl, op. cit., s. 64.

¹²⁷ J. Dygdała, *Dylematy austriackiej polityki...*, s. 115.

¹²⁸ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 222.

zenia ugrupowania magnatów i szlachty, które powinno było zwrócić się do Rosji z prośbą o obronę „głosu wolnego”. Do Löwenwolda zwrócili się niektórzy magnaci i szlachcice niezadowoleni z uchwał sejmu konwokacyjnego. W kancelarii posta rosyjskiego został przygotowany manifest, który w ich imieniu miał zostać skierowany do Anny Iwanowny. Jednak magnaci i szlachta nie zgodzili się go podpisać i dlatego został wysłany tylko jako list „życzliwych osób”. Ponadto, gdy manifest został przekazany do podpisu Mikołajowi Faustynowi Radziwiłłowi i Józefowi Ogińskiemu, ten ostatni poinformował o zdarzeniu prymasa Teodora Potockiego i nocą wyjechał do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oznaczało to, że Józef Ogiński zerwał współpracę z Rosją. To, kto znalazł się w gronie innych „życzliwych osób”, można ustalić na podstawie przesłanej przez Löwenwolda do Petersburga listy tych, których majątki nie powinny być grabione przez wojska rosyjskie. Na liście było 13 nazwisk: 1) marszałek wielki koronny Józef Mniszech; 2) podkanclerzy koronny Jan Lipski; 3) marszałek nadworny litewski Paweł Sanguszko; 4) Lubomirscy; 5) Radziwiłłowie; 6) wojewoda podlaski Michał Józef Sapieha; 7) wojewoda chełmiński Jan Czapski; 8) Szembekowie; 9) Cetnerowie; 10) chorąży wielki koronny Jan Klemens Branicki; 11) podkomorzy wielki koronny Krzysztof Towiański; 12) starosta mielnicki Karol Józef Sedlnicki; 13) Łubieńscy¹²⁹.

Podczas sejmu konwokacyjnego aktywnie działali magnaci, którzy sami pretendowali do tronu polskiego. Próbowali oni tak sformułować uchwałę, aby z listy kandydatów do tronu wykluczyć nie tylko elektora saskiego Fryderyka Augusta, ale również Stanisława Leszczyńskiego. Szczególnie mocno starał się o to kasztelan krakowski Janusz Wiśniowiecki. Podczas sejmu konwokacyjnego zerwał on współpracę z prymasem Teodorem Potockim i opowiedział się za wyborem na króla „Piasta”, który żyje w równości ze szlachtą, nie zależy od innych państw i może dotrzymać umów z sąsiadami. W takim wypadku kandydatem do tronu nie mógłby być Stanisław Leszczyński. Propozycje Janusza Wiśniowieckiego zgłoszone na sejmie kon-

¹²⁹ F. Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1733–1736 metų tarpuvaldžiu*, [w:] *Lietuvos Valslybė XII–XVIII a.*, Vilnius 1997, s. 371; K. Kantecki, *Stronnicтво saskie w Polsce...*, s. 859; J. Dygdała, *Dylematy austriackiej polityki...*, s. 115; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 268–270.

wokacyjnym poparłi starosta merecki Antoni Kazimierz Sapieha i wojewoda krakowski Teodor Lubomirski¹³⁰. W ich planach był prawdopodobnie wybór starosty mereckiego Antoniego Kazimierza Sapiehy na marszałka sejmiku konwokacyjnego. Jego kandydaturę poparłi Wiśniowieccy, Potoccy, Radziwiłłowie, Ogińscy, Lubomirscy, Józef Mniszech i Paweł Sanguszek. Antoni Kazimierz Sapieha obiecał posłowi francuskiemu Montiemu poprzeć kandydaturę Leszczyńskiego. Wiadomo było przy tym o nieprzychylnym stosunku do Leszczyńskiego niektórych Sapiehów na czele z wojewodą podlaskim Michałem Józefem Sapiehą. Antoniego Kazimierza Sapiehę popierali w większości zwolennicy kandydatury „Piasta”, ale sprzeciwiający się Stanisławowi Leszczyńskiemu. Między innymi dlatego jego wybór wspierali finansowo poseł austriacki Heinrich Wilczek i rosyjski Karl Gustaw von Löwenwolde¹³¹. Jednak większość posłów opowiedziała się za propozycjami zwolenników Stanisława Leszczyńskiego. Sejm konwokacyjny skończył się klęską zwolenników elektora saskiego i „Piastów”, którzy sami marzyli o koronie¹³². Poseł austriacki Wilczek do grupy „Piastów” – oprócz Janusza Wiśniowieckiego – zaliczał Pawła Sanguszkę, Michała Kazimierza Radziwiłła, Teodora i Jerzego Lubomirskich¹³³. Według innej informacji o koronę rywalizowali Janusz Wiśniowiecki, Paweł Sanguszek, Michał Kazimierz Radziwiłł, Teodor i Jerzy Lubomirscy oraz Stefan Humiecki¹³⁴. W różny sposób oceniali oni wyniki sejmiku konwokacyjnego. W rezultacie, jak relacjonował Michał Kazimierz Radziwiłł, obaj książęta (jednym z nich z dużą dozą prawdopodobieństwa był Michał Wiśniowiecki, a drugim –

¹³⁰ E. Szklarska, *Kwestia wykluczenia cudzoziemca od tronu na sejmie konwokacyjnym 1733 r.*, [w:] *Między Zachodem a Wschodem. Studia ku czci profesora Jacka Staszewskiego*, t. 2, Toruń 2003, s. 567–568; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, c. 235–236.

¹³¹ E. Szklarska, op. cit., s. 564. Na korzyść tego poglądu przemawia informacja, że w dalszym ciągu Antoni Kazimierz Sapieha był traktowany przez rząd rosyjski jako jeden z ewentualnych przywódców konfederacji przeciwko wyborowi na króla Stanisława Leszczyńskiego. АБПІИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 3, л. 69–70об: Anna Iwanowna do M. F. Radziwiłła i A. K. Sapiehy, Petersburg b.d.

¹³² E. Szklarska, op. cit., s. 562.

¹³³ J. Dygdała, *Urażone magnackie ambicje...*, s. 192.

¹³⁴ HHStA Wien, Polen, sygn. II 8, k. 365: H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 29 V 1733.

Janusz Wiśniowiecki albo Paweł Sanguszko lub nawet, co mniej prawdopodobne, Mikołaj Faustyn Radziwiłł) nie byli zadowoleni z wyników sejmu konwokacyjnego¹³⁵. Janusz Wiśniowiecki nawet pokłócił się z Michałem Kazimierzem Radziwiłłem o to, że ten również pretendował do tronu polskiego¹³⁶. Z kolei Michał Wiśniowiecki, jak się zdaje, nie starał się o tron, ale aktywnie współpracował z zagranicznymi posłami. Uwagę skupili na nim również posłowie sascy, od których otrzymał, rzekomo jako pożyczkę dla jego żony Tekli, dziesięć tysięcy talarów¹³⁷.

Cesarski poseł Wilczek zwracał uwagę na inną sprawę. Uważał, że przyczyną nieutworzenia na sejmie konwokacyjnym konfederacji przeciwko jego uchwałom o wykluczeniu cudzoziemca lub niewydania manifestu protestacyjnego była niezgoda wśród magnatów będących w opozycji do Leszczyńskiego, którzy podzielili się na kilka grup: pretendenci do korony (Janusz Wiśniowiecki, Paweł Sanguszko, Michał Kazimierz Radziwiłł, Teodor i Jerzy Lubomirscy), wrogowie Leszczyńskiego i Czartoryskich (Michał Wiśniowiecki, Józef Mniszech i Michał Potocki), zwolennicy Fryderyka Augusta (Jan Lipski, Krzysztof Szembek, Stanisław Hozjusz, Jan Czapski, Józef Potulicki, Ludwik Szołdrski, Mikołaj Faustyn Radziwiłł, Michał Józef Sapieha, Jan Klemens Branicki i Krzysztof Towiański)¹³⁸. Inaczej tę sytuację widział rosyjski przedstawiciel Franciszek Darewski. W swojej relacji z 30 maja 1733 roku informował o niechęci magnatów,

¹³⁵ Adam Lisek uważa, że chodzi o Mikołaja Faustyna i Udalryka Radziwiłłów, jednak w tym czasie Michał Kazimierz Radziwiłł współdziałał z Michałem Wiśniowieckim, dlatego bardzo prawdopodobne jest, że można mówić o Michale Wiśniowieckim. Drugim mógł być jego brat, Janusz Wiśniowiecki, co jest wielce prawdopodobne, biorąc pod uwagę fakt, że list był napisany do jego córki, żony Michała Kazimierza Radziwiłła. W tym czasie drugim „księciem” mógł być zarówno sojusznik Radziwiłłów, Paweł Sanguszko, jak również wojewoda nowogródzki Mikołaj Faustyn Radziwiłł. A. Lisek, *Postawa Radziwiłłów w okresie przedostatniego bezkrólewia i w pierwszych miesiącach wojny domowej (1733–1734)*, [w:] *Radziwiłłowie. Obrazy literackie. Biografie. Świadectwa historyczne*, red. K. Stępnik, Lublin 2003, s. 360.

¹³⁶ AGAD, AR, dz. IV, sygn. 623, k. 82–83: A. Radziwiłłowa do M. K. Radziwiłła, Czluchów 8 VIII 1733. Wyrażam szczerę podziękowanie prof Jerzemu Dygdał, który zwrócił moją uwagę na ten list.

¹³⁷ K. Kantecki, *Stronnictwo saskie w Polsce...*, s. 708.

¹³⁸ J. Dygdała, *Urażone magnackie ambicje...*, s. 192.

oprócz starosty mereckiego Antoniego Kazimierza Sapiehy, do zabiegania o rosyjską pomoc przy wyborze króla. Według nich to Rosja powinna starać się o ich przyjaźń, a nie odwrotnie. Nikt nie chciał popierać kandydatury elektora saskiego i w wypadku, gdyby nie udało się wybrać Stanisława Leszczyńskiego, skłaniali się ku kandydaturze Pawła Sanguszki¹³⁹.

Przebieg sejmu konwokacyjnego zmusił kandydatów „Piastrów” do szukania zgody między sobą, aby można było przeciwstawić się Leszczyńskiemu i jego zwolennikom. W końcu maja 1733 roku Michał Potocki przedstawił trzech kandydatów do tronu wskazanych przez magnatów pozostających w opozycji do Leszczyńskiego: Janusza Wiśniowieckiego, Pawła Sanguszkę i Michała Kazimierza Radziwiłła. Austria i Rosja miały wybrać jednego z nich, a wtedy poprą go również magnaci – dwaj pozostali kandydaci byli gotowi zrezygnować z pretendowania do tronu na rzecz wskazanego kandydata. Posłowie próbowali przekonywać, że tylko cudzoziemiec może zwyciężyć Leszczyńskiego. Jednak Potocki oświadczył, że taki kandydat nigdy nie otrzyma od niego poparcia. Janusz Wiśniowiecki przekonywał, że tylko on z proponowanych trzech kandydatów może być wybrany królem, ponieważ w odróżnieniu od pozostałych ma znaczne poparcie wśród szlachty. Według Geriego tylko trzech spośród nich zgodziło się nie przeszkadzać sobie nawzajem. Byli to Michał Wiśniowiecki, Paweł Sanguszko i Michał Kazimierz Radziwiłł. Czterech kandydatów do tronu miało jedynie słabe poparcie wśród szlachty. Gerie wylicza następujące przyczyny takiego stanu rzeczy: w przypadku Michała Wiśniowieckiego – z powodu „starości słabego zdrowia”; jego brata Janusza – z powodu „głupoty i szaleństwa”, w czym nie odstawał od niego również Michał Wiśniowiecki; w przypadku Sanguszki – z powodu nieprzyzwoitego zachowania; w przypadku Michała Kazimierza Radziwiłła – z powodu „małego rozumu”. Na innych kandydatów, według Löwenwolda, nie należało liczyć, mimo że deklarowali swoje oddanie rosyjskim interesom. Przyczyną nieufności była ich

¹³⁹ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*. Дополнение, Москва 1862, с. 132; Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, л. 74, л. 311об.

bojaźliwość i niestałość oraz niechęć ustąpienia w rywalizacji do tronu¹⁴⁰. Sam Karl Gustaw von Löwenwolde był bardzo niezadowolony z Michała Wiśniowieckiego, ponieważ ten początkowo podpisał przysięgę na sejmie konwokacyjnym z zastrzeżeniem, które potem usunął na prośbę prymasa¹⁴¹. Jak można sądzić, zarówno Karl Gustaw von Löwenwolde, jak również jego brat nieprzychylnie odnosili się do Wiśniowieckiego. Nie wiadomo, na ile wszyscy magnaci opozycyjni w stosunku do Leszczyńskiego popierali tych kandydatów. Zwraca on uwagę, że wszyscy oni mieli znaczne wpływy wśród szlachty litewskiej. Gdy porównać ich z listą „Piastów” sporządzoną przez Wilczka po sejmie konwokacyjnym, okaże się, że ci nie mieli zawartej umowy o uzgodnionym kandydacie tylko z Lubomirskimi i Stefanem Humieckim. W takim wypadku wyborowi jednego z nich przeszkadzała decyzja Austrii i Rosji o poparciu kandydatury Fryderyka Augusta.

Kandydaci „Piastowie” zabiegali o poparcie Rosji. Poseł Rzeczypospolitej w Rosji, Antoni Rudomina Dusiacki, otrzymał list Janusza Wiśniowieckiego do Jurija Trubeckoj. W liście kasztelan krakowski prosił Trubeckoj, aby przekonać carycę do niewprowadzenia wojsk na teren Rzeczypospolitej. Przekonywał, że przyszły król zachowa pokój z Rosją i proponował, aby – dla zachowania spokoju między dwoma państwami – Trubeckoj przyjechał do Rzeczypospolitej w charakterze posła. Friedrich Casimir von Löwenwolde zrobił kopię tego listu i przesłał ją do Petersburga z adnotacją, że Wiśniowieccy, Czartoryscy i Sanguszkowie wywodzą się z Giedyminowiczów i są krewnymi Trubeckich, Golicynów i Kurakinów. Właśnie dlatego bardzo niebezpieczne było, aby przedstawiciel tak potężnej rodziny w osobie księcia Janusza Wiśniowieckiego zasiadł na tronie Rzeczypospolitej¹⁴². W rzeczy samej Löwenwolde obawiał się kontaktów

¹⁴⁰ J. Dygdała, *Urażone magnackie ambicje...*, s. 192–193; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 265–266; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 226.

¹⁴¹ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 226–227.

¹⁴² С. СОЛОВЬЁВ, *Сочинения*, кн. X, т. 19–20, Москва 1993, с. 332–333; Kopia listu: АВПИР, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 7, л. 185–185_{об}, 187–188; Kopia listu J. Wiśniowieckiego do J. Trubeckiego, Warszawa 10 VI 1733; Sächsisches Hauptstaatsarchiv (SHStA Dresden). Geheimes Kabinett. Loc. 3556, vol. 7, k. 387v–388, 392v; J. A. Wackerbarth-Salmour

Wiśniowieckiego z Trubeckojem, który był jednym z przywódców ugrupowania „starobojarskiego” rywalizującego ze stronnictwem „niemieckim”. Kontakty Trubeckoj z Wiśniowieckim oznaczały kontakty tegoż z Golicynem, Czerkasskim i Dołgorukowem¹⁴³. Czerkasskij w tym czasie przewodził ugrupowaniu starobojarskiemu, a jego wpływy w Gabinetcie Ministrów ustępowały tylko wpływom Ostermana. Kandydaturę Wiśniowieckiego szczególnie mocno popierał znany przeciwnik stronnictwa „niemieckiego” Dmitrij Golicyn¹⁴⁴.

Karl Gustaw von Löwenwolde w swej relacji z 7 czerwca 1733 roku szczególnie podkreślał rolę Czartoryskich w agitacji na rzecz kandydatury Stanisława Leszczyńskiego. Pod ich wpływem miał znajdować się prymas. Löwenwolde podejrzewał także, że Stanisław Poniatowski sam zamierza zostać królem przy poparciu drobnej szlachty, która wesprze go jako równego sobie. Taka ewentualność była możliwa, gdyby okazało się, że Leszczyński nie może zostać wybrany na króla. To swoje przypuszczenie Löwenwolde przekazywał dwukrotnie. Szczególnie podkreślał, że Poniatowski jest najbardziej niebezpiecznym i mądrym kandydatem. Nie wykluczano, że królem może być wybrany również wojewoda ruski August Czartoryski. Mechanizm wyboru jednego z nich, według Löwenwolda, mógłby wyglądać następująco: z powodu obecności obcych wojsk sejm elekcyjny może zostać odłożony, następnie, przy pomocy Szwedów i Francuzów uda się przekonać szlachtę, że nie ma innego wariantu i należy wybrać na króla Poniatowskiego albo Czartoryskiego. Jedyną możliwością zapobieżenia takiej sytuacji, według Löwenwolda, było wyznaczenie i wsparcie przez Rosję jednego kandydata – cudzoziemca lub „Piasta”. Innym problemem było to, że chociaż Rosja miała wielu zwolenników wśród magnatów w Koronie i Księstwie, to jednak nie było pewności, że będą oni działać bez rosyjskiej pomocy z powodu strachu, niekonsekwencji w myślach, ambicji i właściwie całkowitego skłó-

i W. H. Baudissin do Fryderyka Augusta II, Montzбург 19 VI 1733, k.425–426: Kopia listu J. Wiśniowieckiego do J. Trubeckiego, Warszawa 10 VI 1733.

¹⁴³ HHStA Wien, Polen, sygn. II 8, k. 141v–142: H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 19 VI 1733.

¹⁴⁴ SHStA Dresden. Geheimes Kabinett. Loc. 3556, vol. 10, k. 18v–19: J. A. Wackerbarth-Salmour i W. H. Baudissin do Fryderyka Augusta II, Warszawa 9 VIII 1733.

cenia między sobą. Powodem tego było to, że każdy „королем быть хочет и потому один другому не уступает”. Pod koniec swej relacji Löwenwolde zwracał uwagę, że wszyscy pragną zostać wybranym królem „Piasta”. W takiej sytuacji prosił o instrukcje ze wskazaniem, kogo ma popierać, ponieważ Teodor Lubomirski nie miał poparcia szlachty, „a między litewskimi możnowładcami nie było zgody”¹⁴⁵. Rząd rosyjski w tym czasie zdecydował się poprzeć kandydaturę Fryderyka Augusta. Dnia 11 czerwca 1733 roku do oberstalmeystra Karla Gustawa von Löwenwolde został przesłany w tej sprawie nowy reskrypt, w którym przykazano iść w ślad za Austrią. Jako przyczynę tej decyzji podano zobowiązanie Fryderyka Augusta, że będzie dbać o interesy Rosji. Uważano przy tym, że tylko zwolennicy elektora saskiego w takim krótkim czasie poprzedzającym sejm elekcyjny mogą przeciwstawić się ugrupowaniu Leszczyńskiego, tym bardziej że gdyby odmówiono wsparcia, elektor saski mógł przejść na stronę Francji. Uzgodniono, że po podpisaniu w Dreźnie umowy Saksonii z Rosją, kopia zostanie przesłana do Warszawy dla Löwenwolda, który od tego czasu będzie działać na rzecz kandydatury Fryderyka Augusta¹⁴⁶. W końcu czerwca 1733 roku (przed 25 czerwca 1733 r.) Löwenwolde otrzymał jednak reskrypt, aby przestał wspierać kandydaturę „Piasta”, ale jednocześnie nie czynił starań na rzecz Fryderyka Augusta¹⁴⁷. Rosja gotowa była poprzeć elektora tylko w wypadku spełnienia przez niego pewnych warunków w imieniu Rzeczypospolitej. Chodziło przede wszystkim o problem Kurlandii. Fryderyk August nie chciał jednak brać na siebie zobowiązań w imieniu Rzeczypospolitej. W wyniku długich rozmów 10 lipca 1733 roku rząd rosyjski zgodził się udzielić poparcia Fryderykowi Augustowi, a odpowiednia umowa pomiędzy Rosją a Saksonią została podpisana dopiero 25 sierpnia 1733 roku¹⁴⁸. Takie przeciąganie sprawy odnośnie do wyłonienia rosyjskiego kandydata

¹⁴⁵ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 223–226, 228–229; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 265–266.

¹⁴⁶ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 183–184.

¹⁴⁷ HHStA Wien, Polen, sygn. II 8, k. 221–221v, 224v; H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 25 VI 1733.

¹⁴⁸ J. Dygdała, *Dylematy austriackiej polityki...*, s. 112–113.

do tronu polskiego nie oznaczało, że Petersburg nie miał własnego planu. Znaczną rolę w nim odgrywali magnaci z Wielkiego Księstwa Litewskiego. W odróżnieniu od Rosji Saksonia miała niewielu zwolenników na Litwie i w ogóle była słabo zorientowana w politycznych sympatiach magnatów i szlachty z Wielkiego Księstwa. Sascy posłowie, na prośbę Karla Gustawa von Löwenwolde, wymienili nazwiska swoich zwolenników w Wielkim Księstwie Litewskim. Byli to: miecznik wielki litewski Ignacy Zawisza, podczasy litewski Aleksander Pocij, strażnik wielki litewski Antoni Pocij i wojewoda witebski Marcin Ogiński¹⁴⁹. Jak widać, posłowie sascy mylili się w sprawie przychylności tych dwóch ostatnich, ponieważ Antoni Pocij i Marcin Ogiński byli aktywnymi zwolennikami Leszczyńskiego. W takiej sytuacji Fryderyk August musiał liczyć na pomoc Rosji w Wielkim Księstwie Litewskim.

W Petersburgu w tym czasie przyjęto nowe plany w związku ze zmianami w Rzeczypospolitej i na arenie międzynarodowej. Po przyjeździe do Petersburga (4 lipca 1733 r.) Karl Gustaw Löwenwolde złożył sprawozdanie carycy Annie Iwanownie w obecności tylko Ernesta Birona i Andrieja Ostermana. W tym samym dniu Osterman spotkał się z rezydentem austriackim Hohenholzem. W tej rozmowie wyraził wielkie zdziwienie, że państwu sojuszniczym nie udało się stworzyć ugrupowania swoich zwolenników w Rzeczypospolitej. Przyjął wyjaśnienia Hohenholza, że winni temu są pruscy posłowie¹⁵⁰, co zmieniło nieco stanowisko Rosji. W dniu 10 lipca 1733 roku na walnym zebraniu w sprawie wyboru króla Polski zebrały się Gabinet Ministrów, Senat i generalicja. W posiedzeniu uczestniczyli: kanclerz Gawriił Gołowkin, generał-feldmarszałek Burkhard Münnich, generał *en chef* Andriej Uszakow, rzeczywisci tajni radcy Aleksiej Czerkasskij, Jurij Trubeckoj, Dmitrij Golicyn, Christian von Münnich, tajni radcy Michaił Gołowkin i Piotr Szafrow. Wysłuchali oni relacji posłów rosyjskich w Rzeczypospolitej i zgłosili siedem propozycji, które poparł wicekanclerz Andriej Osterman i zatwierdziła caryca Anna Iwanowna. Po pierwsze, znowu stanowczo oświadczono, że Rosja nie dopuści do wybo-

¹⁴⁹ J. Dygdała, *Saskie próby infiltracji środowisk szlacheckich podczas bezkrólewia 1733 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 2003, z. 4, s. 55.

¹⁵⁰ J. Dygdała, *Gra pozorów...*

ru na króla Stanisława Leszczyńskiego i innych stronników francuskich. Rosja nie zamierza mieszać się do wolnej elekcji, ale będzie bronić praw Rzeczypospolitej, które pozbawiają Leszczyńskiego możliwości ubiegania się o tron. W tej sprawie planowano wysłać odpowiednie pismo, którego kopie miały być rozpowszechnione w Rzeczypospolitej. Po drugie, jeśli żądania Rosji nie zostaną spełnione, na polecenie Karla Gustawa von Löwenwolda do Rzeczypospolitej miały być wprowadzone wojska. Termin ich wprowadzenia należy ustalić tak, aby przeszkodzić w wyborze na króla Stanisława Leszczyńskiego w pierwszych dniach sejmiku elekcyjnego, „понеже легче избранию его препятствовать, нежели избранного выгнать” („ponieważ łatwiej jego wybraniu przeszkodzić, niżli wybranego wypędzić”). Po trzecie, zamierzano rozesłać manifesty, szczególnie w Wielkim Księstwie Litewskim i województwach granicznych, przeciwko elekcji Leszczyńskiego, ogłosić protekcję zwolennikom Rosji, obwieścić wprowadzenie wojsk rosyjskich, które nie będą obciążać ludności Rzeczypospolitej, ponieważ będą na własnym utrzymaniu. Oprócz tego posłowie rosyjscy mieli czynić starania o zachowanie wolnej elekcji, „учинить в Литве и где удобность покажет, конфедерации”. Po czwarte i po piąte, wydzielono dodatkowe środki na utrzymanie tych wojsk i wyznaczono miejsca ich dyslokacji. Po szóste, razem z państwami protestanckimi zamierzano wystąpić w obronie dysydentów. Po siódme, konieczne było wyjaśnienie Imperium Osmańskiemu działań Rosji na rzecz wolnej elekcji w Rzeczypospolitej¹⁵¹. W ten sposób Rosja po raz kolejny potwierdziła swoją determinację, by za pomocą oręża nie dopuścić do wyboru na króla Stanisława Leszczyńskiego. Istotną zmianą w stosunku do poprzedniego planu była decyzja zmierzająca do zawiązania konfederacji w obronie „głosu wolnego” w Wielkim Księstwie Litewskim i innych odpowiednich miejscach.

Dnia 14 lipca 1733 roku Karl Gustaw von Löwenwolde znowu wyjechał do Rzeczypospolitej z nową instrukcją, zgodnie z którą kontynuowano rozmowy Rosji, Austrii i Prus z Saksonią. W tej sytuacji zarówno dwór rosyjski, jak również austriacki, przekazały do zatwierdzenia i ratyfikacji swój

¹⁵¹ *Сборник императорского русского исторического общества*, т. 106, Юрьев 1899, с. 321–323. *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 230–232.

projekt umowy. Po zatwierdzeniu projektu przez elektora saskiego, umowa miała trafić do Warszawy do Karla Gustawa von Löwenwolde, który od tego czasu miał działać na rzecz elektora. Gdyby w ciągu trzech tygodni nie uzyskano zgody elektora saskiego na rosyjskie propozycje, Löwenwolde miał rozpocząć działania na rzecz kandydatury „Piasta”. Rząd rosyjski po raz pierwszy w okresie bezkrólewia wymienił konkretnego kandydata „Piasta”, dla którego miał działać Löwenwolde – wojewodę krakowskiego Teodora Lubomirskiego. Współpracować z Löwenwoldem miał poseł austriacki Wilczek. Gdyby elektor saski, nie zawierając umowy z sojusznikami, zaczął starania o tron Polski, Rosja, Austria i Prusy razem miały mu w tym przeszkodzić. Gdyby król pruski Fryderyk Wilhelm nie zechciał współdziałać z sojusznikami i nie pomógł swoim wojskiem, Rosja zamierzała działać tylko z Austrią. Gdyby pozycja ugrupowania Stanisława Leszczyńskiego uległa wzmocnieniu, postanowiono wprowadzić wojska rosyjskie. Datę ich wprowadzenia Karl Gustaw von Löwenwolde miał omówić z posłem austriackim Wilczkiem. Gdyby Löwenwolde nie zmienił daty i nie cofnął decyzji o wprowadzeniu wojsk, korpus smoleński miał wkroczyć do Rzeczypospolitej 5 sierpnia 1733 roku, a korpus ryski – 11 sierpnia tego roku. Löwenwolde miał też uzgodnić z Wilczkiem, aby wojska austriackie zgodnie z planem wkroczyły do Rzeczypospolitej 18 sierpnia 1733 roku. Na końcu instrukcji polecono Löwenwoldemu dokonać rozeznania, czy w przypadku nieudzielenia wsparcia Fryderykowi Augustowi, gdy przyjdzie potrzeba działania na rzecz kandydatury „Piasta”, możliwe jest wzmocnienie ugrupowania jego zwolenników obietnicą wolnych urzędów dla magnatów i szlachty¹⁵².

¹⁵² *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 232–237. Wicekanclerz Andrzej Osterman osobiście uznał za rzecz nieodzowną wyjaśnienie, że rozbieżności z Prusami wywołane są stanowiskiem cesarza austriackiego Karola VI, który chciał ustępstw ze strony króla pruskiego Fryderyka Wilhelma w sprawie Jülichu i Bergu. Bez tego cesarz Austrii nie zgadzał się na ratyfikację traktatu „trzech czarnych orłów”. Sam Osterman miał nadzieję, że przesłanie do Prus traktatu z rosyjską ratyfikacją pozwoli na zachowanie sojuszu z Prusami w sprawie wyboru nowego króla Rzeczypospolitej – Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, л. 75, л. 31. Ratyfikowany przez Annę Iwanowną tekst traktatu został przesłany przez Löwenwolda do Szczecina,

Dosyć szybko rząd rosyjski ostatecznie postanowił poprzeć elektora saskiego. Już 23 lipca 1733 roku, po otrzymaniu listu od Fryderyka Augusta, został wysłany reskrypt dla Karla Gustawa von Löwenwolde. Informowano w nim, że elektor saski zgadza się na rosyjskie propozycje. W takim wypadku Löwenwolde nie musiał czekać na zatwierdzenie umowy, lecz nie tracąc czasu, mógł podejmować działania na rzecz Fryderyka Augusta. Interesujące, że rząd rosyjski zalecał, w wypadku, gdyby poseł austriacki sprzeciwił się jego kandydaturze, aby Löwenwolde oświadczył o pełnym poparciu przez Rosję kandydatury Fryderyka Augusta i poprosił stronę austriacką o zrezy-

gdzie w tym czasie znajdował się król pruski – Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, л. 75, л. 91об. Ogólnie, Osterman w swoich listach do Karla Gustawa von Löwenwolde wiele uwagi poświęcał stosunkom z Prusami, co na pewno wywołane było tym, że Löwenwolde był zwolennikiem sojuszu z Prusami. W liście z 23 lipca 1733 r. Osterman informował, że cesarz austriacki odmówił ratyfikacji artykułu traktatu dotyczącego Kurlandii dopóki Prusy nie pójdą na ustępstwa w sprawie Jülichu i Bergu – Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, л. 75, л. 104об–105. Po tym jak 31 VII 1733 r. poseł pruski w Petersburgu, Axel Maderfeld, zgodnie z listem od Fryderyka Wilhelma z 28 VII 1733 r., po wyrażeniu żalu z powodu nieratyfikowania traktatu Löwenwolda i cofnięcia uzgodnionego poparcia dla kandydatur portugalskiego infanta Emanuela bądź jakiegos „Piasta” oświadczył, że Prusy nie poprą kandydatury Fryderyka Augusta do tronu Rzeczypospolitej. Już 4 VIII 1733 r. Osterman poinformował o tym Karla Gustawa von Löwenwolda – Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, л. 75, л. 123об, 139об. W tym czasie doszło do rozłamu wśród partii „niemieckiej”. Andrej Ostreman i Reinhold Gustaw von Löwenwolde pozostali zwolennikami pruskimi. Karl Gustaw von Löwenwolde zgodził popierać kandydaturę Fryderyka Augusta do tronu Rzeczypospolitej. Przedkładał go nad kandydaturę „Piasta”, ponieważ jako elektor saski ma możliwość pomóc Rzeczypospolitej w wypadku konfliktu z Turcją – SHStA Dresden. Geheimes Kabinett. Loc. 3552, vol. 7, k. 92–93: J. Le Fort do Fryderyka Augusta, 15 VIII 1733, Petersburg.

Osterman aktywnie działał na rzecz króla Prus i próbował szkodzić elektorowi saskiemu w Petersburgu i Wiedniu (przez przedstawiciela austriackiego Hohenholza). To stało się znane i spowodowało wielkie niezadowolenie Birona, który w obecności carycy zarzucił Ostermanowi intrygi. Anna Iwanowna uznała warunki króla pruskiego dla Fryderyka Augusta za „nieuzasadnione”. Specjalne niezadowolenie Birona i carycy spowodowało neutralne stanowisko na sejmie konwokacyjnym posłów pruskich w Rzeczypospolitej. – Сборник императорского русского исторического общества, т. 76, Санкт-Петербург 1891, с. 32–33, 34–35.

gnowanie z punktów, których nie chce zatwierdzić elektor saski w umowie z cesarzem. Dwór rosyjski miał działać razem z dworem austriackim na rzecz Fryderyka Augusta nawet w wypadku, gdyby elektorowi saskiemu nie udało się porozumieć z trzecim sojusznikiem – królem pruskim Fryderykiem Wilhelmem. Konieczne było również uzgodnienie działań wojsk saskich razem z rosyjskimi i austriackimi w Rzeczypospolitej¹⁵³. W ten sposób rząd rosyjski bardziej kategorycznie opowiedział się za poparciem kandydatury Fryderyka Augusta niż jego sojuszniczka Austria, która wcześniej wyraziła swoją aprobatę dla elektora saskiego. Prawdą jest, że w tym reskrypcie nie wykluczano, że gdy

вся Речь Посполитая склонится на кого либо из пиастов, в таком случае силою оружия не мешать вольному избранию, в чём однако поступать с общего согласия с цесарскими министрами¹⁵⁴.

Jak widać, w Petersburgu nie tracono nadziei na wybór jakiegokolwiek przychylnego „Piasta”, jednak i w tym wypadku zamierzano działać tylko w porozumieniu z Austrią.

Löwenwolde w tym czasie aktywnie starał się o stworzenie konfederacji przeciwko łamaniu zasady „głosu wolnego” na sejmie konwokacyjnym Rzeczypospolitej. Już w relacji z 7 czerwca 1733 roku poinformował rząd rosyjski o licznych obietnicach utworzenia konfederacji płynących z Wielkiego Księstwa Litewskiego i Wielkopolski. Poseł obiecał dostać listę zwolenników konfederacji. Potem konkretnie pisał o konfederacji, która tworzy się w Wielkim Księstwie¹⁵⁵, z czego widać, że główni pomocnicy Löwenwolda w tworzeniu konfederacji pochodzili z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Listę tę można odtworzyć na podstawie spisu przesłanego przez Löwenwolda w lipcu 1733 roku. Wymieniono w nim 13 osób, których dobra miały nie być grabione przez wojska rosyjskie podczas wkroczenia do

¹⁵³ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 233–234.

¹⁵⁴ Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, д. 75, л. 104.

¹⁵⁵ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 223.

Rzeczypospolitej. Z tej listy do magnaterii można zaliczyć tylko następujące osoby (numery wg spisu): 3) marszałek wielki litewski Paweł Sanguszko; 5) cały ród Radziwiłłów; 6) wojewoda podlaski Michał Józef Sapieha¹⁵⁶. Już 15 lipca 1733 roku do Karla Gustawa von Löwenwolde został wysłany kolejny reskrypt, w którym przekonany o stworzeniu licznych konfederacji rząd rosyjski zalecał zjednoczenie ich w Generalną Konfederację, która zostałaby wsparta przez wojsko rosyjskie¹⁵⁷. Jak widzimy, rząd rosyjski był przekonany, że zostanie stworzona pewna liczba konfederacji przeciwko wyborowi Stanisława Leszczyńskiego.

Z rękopisów przechowywanych w Archiwum Polityki Zagranicznej Imperium Rosyjskiego dowiadujemy się, że wśród osób, które zwróciły się do Löwenwolda w czasie sejmu konwokacyjnego, był również starosta merecki Antoni Kazimierz Sapieha. W rezultacie rząd rosyjski przesłał Liwenowi polecenie przeprowadzenia narady z tymże i Mikołajem Faustynem Radziwiłłem. 25 czerwca 1733 roku do tych magnatów zostały napisane listy, w których poinformowano, że rząd rosyjski pozytywnie odniósł się do ich wniosku i do prowadzenia dalszych rozmów wysłał Liwena¹⁵⁸. Pisma wysłano mu 26 czerwca 1733 roku razem z memoriałem, w którym Liwen został zobowiązany do udania się najpierw do Mikołaja Faustyna Radziwiłła. Po przekazaniu mu listu, Liwen powinien wszelkimi środkami przekonać go do utworzenia konfederacji przeciwko łamaniu wolności szlacheckich na sejmie konwokacyjnym. Rząd rosyjski informował Mikołaja Faustyna Radziwiłła, że nie powinien bać się zwolenników Stanisława Leszczyńskiego, ponieważ znajduje się pod protekcją Anny Iwanowny, a rosyjskie wojska, które przyjdą z pomocą, już stoją na granicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. W memoriale szczególnie podkreślono, że gdy Radziwiłł okaże swoją przychylność dla interesów rosyjskich, Liwen będzie zobowiązany zabezpieczyć jego potrzeby finansowe. Gdyby nie wystarczyły 2 tys. wyasygnowanych czerwońców, Liwen zobowiązany był zwrócić

¹⁵⁶ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 270.

¹⁵⁷ Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, д. 75, л. 79об.

¹⁵⁸ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., д. 3, л. 69–70об, 74–76: Anna Iwanowna do M. F. Radziwiłła i A. K. Sapiehy, Petersburg b.d.; л. 83–83об, 84–84об: Anna Iwanowna do A. K. Sapiehy, Petersburg 25 VI 1733.

się o dodatkowe pieniądze do Rygi¹⁵⁹. Następnie Liwen powinien udać się do starosty mereckiego Antoniego Kazimierza Sapiehy i przekazać mu list od Anny Iwanowny. Podczas rozmów z Sapiehą radzono mu być mniej szczerym niż z wojewodą nowogródzkim. Mimo że rząd rosyjski uważał Antoniego Kazimierza Sapiehę za swego stronnika, gdyż ten wchodził w skład tego samego ugrupowania, co wrogo nastawiony do Leszczyńskiego wojewoda podlaski Michał Józef Sapieha, Liwen miał poznać jego poglądy i sam zdecydować, czy oddać mu list carycy¹⁶⁰.

Do Liwena w Wielkim Księstwie Litewskim dołączył inny przedstawiciel rosyjski, Franciszek Darewski. Przyjechali oni na Litwę na początku lipca 1733 roku. Ich misja zakończyła się tylko częściowym sukcesem. Michał Kazimierz Radziwiłł nie zgodził się otwarcie wystąpić przeciwko kandydaturze Leszczyńskiego, a choć obiecał Darewskiemu podpowiedzieć, kogo ze szlachty można podkupić, to jednak nie chciał zrobić tego samodzielnie¹⁶¹. Sojusznik koniuszego wielkiego litewskiego, starosta wilkowski Jerzy Felicjan Sapieha, również rozmawiał z Darewskim. Był on bardziej skłonny poprzeć przychylnego Rosji kandydata, ale prosił, aby rosyjski przedstawiciel przeprowadził w tej sprawie rozmowy z jego bratem, podskarbisem nadwornym Józefem Franciszkiem Sapiehą¹⁶². Czym skończyła się ta rozmowa nie wiadomo, ale dalsza obecność Sapiehów wśród zwolenników Leszczyńskiego świadczy o tym, że Darewskiemu nie udało się ich przeciągnąć na stronę Rosji. Po powrocie od Józefa Franciszka Sapiehy Darewski całą swoją aktywność skierował na agitowanie wśród szlachty nowogródzkiej przeciwko kandydaturze Stanisława Leszczyńskiego¹⁶³. Starosta merecki Antoni Kazimierz Sapieha złożył tylko ogólną deklarację o poparciu planów rosyjskich, ale nie zgodził się na działania na rzecz Rosji.

¹⁵⁹ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., д. 17, л. 85–87об: Memorial J. Livenowi, Petersburg 26 VI 1733; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 390; AGAD, AR, dział IV, sygn. 400, k. 18: M. K. Radziwiłł do A. Radziwiłłowej, Nieśwież, 16 VI 1733.

¹⁶⁰ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., д. 17, л. 87об–88: Memorial J. Livenowi, Petersburg, 26 VI 1733; В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 390.

¹⁶¹ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 392.

¹⁶² Ibidem, . 393.

¹⁶³ Ibidem.

Mało tego, oświadczył, że nie pójdzie przeciwko całej szlachcie, bo pewnie wszyscy opowiedzą się za Leszczyńskim. Gdyby to się nie stało, będzie rad, że Leszczyński nie zostanie królem. Taka obojętność wobec interesów Rosji zmusiła Liwena, zgodnie z instrukcją, do nieprzekazania listu Anny Iwanowny Antoniemu Kazimierzowi Sapieże¹⁶⁴. Na aktywne wsparcie planów rosyjskich na sejmikach i na utworzenie konfederacji przeciwko wyborowi Leszczyńskiego zgodził się za to wojewoda nowogródzki Mikołaj Faustyn Radziwiłł, który razem z żoną Barbarą nawiązał aktywne kontakty z przedstawicielami rosyjskimi¹⁶⁵ – Liwen wypłacił mu 2 tys. czerwoców w celu przeciągnięcia szlachty na stronę rosyjską¹⁶⁶. Jednocześnie Mikołaj Faustyn Radziwiłł otrzymał tysiąc dukatów od posłów saskich na agitację na rzecz kandydatury elektora saskiego Fryderyka Augusta¹⁶⁷. W rezultacie na sejmiku predelekcyjnym województwa nowogródzkiego 15 lipca 1733 roku szlachta protestowała przeciwko uchwałom sejmu konwokacyjnego 1733 roku i stworzyła konfederację na rzecz obrony „wolnego wyboru”¹⁶⁸. Szybko dołączył do niej ze swoimi zwolennikami koniuszy litewski Michał Kazimierz Radziwiłł, który 4 sierpnia 1733 roku napisał do carycy list z podziękowaniem za przekazany przez pułkownika Darewskiego list i obiecał nadal służyć rosyjskim interesom¹⁶⁹. Możliwe, że w tym czasie na stronę przeciwników Leszczyńskiego ostatecznie przeszedł Michał Wiśniowiecki, który trzymał to w tajemnicy, ponieważ bał się prymasa, który mógłby mu odebrać dowodzenie wojskiem Wielkiego Księstwa Litewskiego i przekazać je Antoniemu Pocijowi¹⁷⁰.

¹⁶⁴ Ibidem, c. 394–395.

¹⁶⁵ С. Соловьёв, *Сочинения*, кн. 10, т. 19–20, Москва 1993, с. 333; E. Szklarska, *Radziwiłł Mikołaj Faustyn*, PSB, t. XXX, Wrocław 1987, s. 362.

¹⁶⁶ В. Герье, *Борьба за польский престол в 1733 году*, Москва 1862, с. 296.

¹⁶⁷ J. Dygdała, *Saskie próby infiltracji...*, s. 64.

¹⁶⁸ Szczegółowo o konfederacji nowogródzkiej. – A. Macuk, *Szlachta województwa nowogródzkiego wobec elekcji Stanisława Leszczyńskiego i Augusta III w 1733 roku*, „Przegląd Historyczny” 2005, z. 1, s. 41–60.

¹⁶⁹ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 4, л. 28–29: M. K. Radziwiłł do Anny Iwanowny, Nieśwież 4 VIII 1733.

¹⁷⁰ O tym, że to nastąpiło w drugiej połowie lipca, świadczy relacja posła austriackiego z 4 VIII 1733 r. Wilczek z kolei dowiedział się o tym od Löwenwolda, którego poin-

W rezultacie 10 sierpnia 1733 roku pod Nowogródkiem odbył się popis szlachty województwa nowogródzkiego, który zatwierdził uchwały przeciwko wyborowi Stanisława Leszczyńskiego na króla. Za rosyjskie pieniądze Michał Faustyn Radziwiłł kaptował szlachtę do konfederacji województwa nowogródzkiego¹⁷¹. Liwen chciał, aby do instrukcji dla szlachty nowogródzkiej dodać punkt zawierający protest przeciwko wyborowi Stanisława Leszczyńskiego na króla. Mikołaj Faustyn Radziwiłł i Ignacy Zawisza nie zgodzili się na bezpośrednie protesty, ale obiecali, że ich województwa zatrzymają się kilka mil od Warszawy i tam utworzą konfederację. Potem odprawiają posłów do prymasa Teodora Potockiego z prośbą, aby zgodnie z prawem wykluczyć Leszczyńskiego z grona kandydatów, zwolnić z przysięgi sejmu konwokacyjnego i utrzymać wolny wybór króla. Gdyby odpowiedź prymasa była pozytywna, wymienione punkty stałyby się podstawą zawiązanej konfederacji. W przeciwnym wypadku powstałaby konfederacja przeciwko jego bezprawnym działaniom¹⁷². Zgodnie z umową z Liwenem, Mikołaj Faustyn Radziwiłł i Ignacy Zawisza obiecali stworzyć Generalną Konfederację przeciwko kandydaturze Stanisława Leszczyńskiego, ale odkładali to na późniejszy czas. Główną przyczynę takiego stanowiska w liście z 13 sierpnia 1733 roku Liwen upatrywał w strachu „неописанно великой” Radziwiłła i Zawiszy przed zwolennikami Stanisława Leszczyńskiego. Dlatego, według Liwena, mogliby oni działać aktywniej dopiero po wkroczeniu wojsk rosyjskich do Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁷³. Jednak później Radziwiłł i Zawisza odłożyli utworzenie Generalnej Konfederacji do czasu sejmu elekcyjnego. Obiecali, że razem z przychylnymi im województwami zatrzymają się kilka mil przed Warszawą i tam ją powołają. Tymczasem Mikołaj Faustyn Radziwiłł chciał jedynie wysłać poselstwo do prymasa Teodora Potockiego, które miałoby

formował Liwen – HHStA Wien, Polen, sygn. II 9, k. 1v: H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 4 VIII 1733.

¹⁷¹ A. Lisek, *Postawa Radziwiłłów w okresie przedostatniego bezkrólestwa i w pierwszych miesiącach wojny domowej (1733–1734)*, [w:] *Radziwiłłowie. Obrazy literackie. Biografie. Świadectwa historyczne*, red. K. Stępnik, Lublin 2003, s. 363.

¹⁷² В. Герье, *Борьба за польский...*, Москва 1862, с. 397.

¹⁷³ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 95–96: J. Liven do A. Ostermana, Dzieciol 13 VIII 1733.

żądać odwołania niezgodnych z prawem uchwał sejmu konwokacyjnego 1733 roku o wyborze na przyszłego króla tylko katolika i „Piasta”¹⁷⁴. Liwen miał nadzieję, że po podejściu wojsk rosyjskich do nowo utworzonej konfederacji dołączy do niej szlachta powiatów wilkomirskiego, wołkowyskiego, lidzkiego i rzeczyckiego¹⁷⁵.

Liwen nie tylko zajmował się agitacją wśród szlachty, ale opracowywał najbardziej dogodne trasy przemarszu wojsk rosyjskich. Kolumna korpusu ryskiego miała przemieszczać się przez Mitawę, Żmudź, Kiejdany i Grodno. Optymalna trasa drugiej kolumny korpusu ryskiego wiodłaby przez powiat upicki, Troki, Wilno, Oszmianę, a stąd przez Słonim, Grodno lub przez województwo brzeskie na Podlasie i Mazowsze. Ukraiński korpus, według planów Liwena, miał maszerować przez Słuck, a smoleński – przez Orszę, Witebsk i Mińsk¹⁷⁶. Liwen działał niezależnie od posłów rosyjskich braci Löwenwoldów. Karl Gustaw von Löwenwolde nie miał żadnego wpływu na działalność Liwena w tym czasie. W swojej relacji z 14 sierpnia przekazywał ogólną informację, że różne województwa protestowały przeciwko przysiędze i aby uniknąć przelewu krwi, postanowiły nie iść na sejm elekcyjny, lecz zebrać się w innym miejscu i tylko swoich posłów wysłać na miejsce wyborów¹⁷⁷.

Z Rosją współdziałała również jej sojuszniczka Austria. Z jej pomocą były podejmowane próby utworzenia konfederacji w Koronie. W sierpniu 1733 roku do austriackiego posła Wilczka zwrócił się ponownie Teodor Lubomirski z propozycją utworzenia konfederacji przeciwko wyborowi na króla Stanisława Leszczyńskiego. Austriacki poseł domyślał się, że rzeczywistym celem tej konfederacji będzie wsparcie kandydatury Lubomirskiego do tronu. Wilczek dobrze rozumiał, że caryca, gdyby nie doszło do porozumienia z elektorem saskim, gotowa jest poprzeć spośród kandydatów „Piastów” właśnie Teodora Lubomirskiego. W tym czasie cesarz Karol VI zawarł już umowę z Fryderykiem Augustem o poparciu jego kandydatury.

¹⁷⁴ В. Герье, *Борьба за польский...*, Москва 1862, с. 397.

¹⁷⁵ АВПРИ, ф. 79, оп. 1, 1733 г., л. 17, л. 95об; J. Liwen do A. Ostermana, Dzieciol 13 VIII 1733; В. Герье, *Борьба за польский...*, с. 397.

¹⁷⁶ В. Герье, *Борьба за польский...*, с. 397.

¹⁷⁷ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 266.

W takiej sytuacji Wilczek dał tylko ogólną obietnicę udzielenia wsparcia dla konfederacji¹⁷⁸. Karl Gustaw von Löwenwolde inaczej przedstawił tę informację w końcu swojej relacji z 14 sierpnia 1733 roku. Według niego Wilczek na propozycję Lubomirskiego zamierzał odpisać w przyjaznym tonie, że Austria będzie interweniować w obronie łamanych praw w Rzeczypospolitej. Oprócz tego zamierzał uspokoić Lubomirskiego, że „всеми прочими Пиастами всегда об нем наивышшее разсуждение имеют и его намерениям вспомогать будут”¹⁷⁹. W ten sposób Wilczek chciał przekonać Karla Gustawa von Löwenwolde, że jest przychylny kandydaturze Lubomirskiego, ale sam nie chciał go popierać, ponieważ obawiał się, że może on przeszkodzić Fryderykowi Augustowi. Löwenwolde również nie był szczery wobec Wilczka, skoro przekonywał go, że rozważał możliwość przeciągnięcia na swoją stronę Czartoryskich, ale caryca Anna Iwanowna nie zgodziła się na żadne rozmowy z tym ugrupowaniem¹⁸⁰. Informacja z re-skryptu rządu rosyjskiego z 13 sierpnia 1733 roku świadczy jednak o czymś zupełnie innym. Rząd rosyjski, informując, że poseł Rzeczypospolitej Rudomina Dusiacki w imieniu prymasa oświadczył rosyjskiemu dworowi, że za panowania przeszłego króla Czartoryscy i Poniatowscy nie zostaną dopuszczeni do żadnych urzędów, pytał Löwenwolda, czy nie może on dyskretnie poinformować o tym Poniatowskiego i przeciągnąć go na swoją stronę¹⁸¹. Wilczek dobrze rozumiał, że Löwenwolde osobiście nienawidzi Familii i wspiera przeciwko niej swoich sprawdzonych zwolenników – Jana Lipskiego i Józefa Potockiego, rywali Andrzeja Załuskiego i Stanisława Poniatowskiego do koronnych urzędów kanclerza i hetmana¹⁸². W ogóle w relacjach rosyjskiego posła Friedricha Casimira von Löwenwolde widoczny jest bardzo nieprzyjazny stosunek do Czartoryskich. Rosyjski badacz

¹⁷⁸ J. Dygdała, *Urażone magnackie ambicje...*, s. 194–195.

¹⁷⁹ *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, с. 270.

¹⁸⁰ J. Dygdała, *Postawa „familii” Czartoryskich w bezkrólewiu 1733 roku z perspektywy Wiednia*, [w:] *Między wielką polityką a szlacheckim partykularyzmem: Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszewskiego*, red. K. Wajda, Toruń 1993, s. 281.

¹⁸¹ *Историческое известие об избрании...*, с. 262.

¹⁸² K. Kantecki, *Po zgonie Augusta II...*, s. 1082.

Gerie nazwał to delikatnie „niezyczliwością” i tym tłumaczył podejrzenia Löwenwolda, że Czartoryscy na początku bezkrólewia prowadzili rozmowy ze zwolennikami elektora saskiego Fryderyka Augusta i Stanisława Leszczyńskiego, aby otrzymać większe pieniądze. Potem, skłóciwszy obydwu kandydatów, planowali wystawić własnego – wojewodę ruskiego Augusta Czartoryskiego¹⁸³. Faktycznie w rządzie rosyjskim właśnie Löwenwoldowie byli przeciwnikami wszelkich rozmów z Czartoryskimi.

W sierpniu 1733 roku centralne miejsce w polityce rosyjskiej dotyczącej Rzeczypospolitej zajmowała kwestia wprowadzenia wojsk rosyjskich i austriackich na jej terytorium. Karl Gustaw von Löwenwolde przybył do Warszawy 7 sierpnia 1733 roku. Informację o sytuacji w Polsce przesłał w swojej relacji z 14 sierpnia 1733 roku. Według niego ugrupowanie zwolenników Stanisława Leszczyńskiego znacznie się powiększyło. Posłowie sascy obiecali, że Fryderyk August przyśle na pomoc cesarzowi przeciwko Francji 6 tysięcy żołnierzy. Do Rzeczypospolitej Saksonia zamierzała wprowadzić dwunastotysięczne wojsko, a 6 tysięcy z nich od razu mogło połączyć się z wojskami austriackimi pod Głogowem. Poseł austriacki Wilczek jednocześnie obiecał, że cesarz nie przerzuci wszystkich wojsk nad Ren i czterotysięczny korpus żołnierzy będzie gotowy do wykorzystania w Rzeczypospolitej¹⁸⁴. W Wiedniu zdawano sobie jednak sprawę z tego, że

¹⁸³ Ibidem, s. 866–867; В. Герье, *Борьба за польский...*, c. 149.

¹⁸⁴ J. Dygdała, *Dylematy austriackiej polityki...*, s. 115–116; idem, *Śląskie wątki polskiego bezkrólewia 1733 roku*, [w:] *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa Profesora Krystyna Matwijowskiego*, red. B. Rok, J. Maroń, Toruń 2006, s. 620; *Историческое известие об избрании на польский престол короля Августа III, в 1733 году*, «Русский вестник» 1841, № 4, c. 262–263. Badacz zwraca uwagę, że właśnie rząd rosyjski już od marca 1733 r. opowiadał się za wprowadzeniem wojsk rosyjskich do Rzeczypospolitej. Wydarzenia na sejmie konwokacyjnym dały Löwenwoldom podstawę do przekonania o konieczności wprowadzenia wojsk austriackiego posła, który od początku czerwca zaczął wnioskować o to do swojego rządu – J. Dygdała, *Rynalizacja dyplomatów cesarskiego i francuskiego w Polsce 1733 roku – Heinrich Wilhelm Wilczek i Antonine-Félix de Monti*, [w:] *Polska wobec wielki konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*, red. Ryszard Skowron, Kraków 2009, s. 507. Rząd rosyjski już od końca lipca 1733 r. dążył do przyspieszenia wprowadzenia wojsk austriackich. W tym celu poprzez Karla Gustawa von Löwenwolde informował austriackiego posła Wilczka o propozycjach francuskich przedstawionych rządowi rosyjskiemu, przekazanych przez posła Rzeczypospolitej Rudominę –

wszystkie wojska austriackie ze Śląska trzeba będzie przerzucić przeciwko Francji nad Ren. Wykorzystanie ich w Rzeczypospolitej w takim wypadku stawało się niemożliwe. Rząd austriacki starał się przekonać Rosję, że w Rzeczypospolitej wystarczy obecność tylko wojsk rosyjskich. Takie propozycje wywołały ostrą reakcję i doprowadziły do kryzysu w stosunkach między sojusznikami. Dnia 6 sierpnia 1733 roku do Karla Gustawa von Löwenwolde wysłano reskrypt, w którym rząd rosyjski wyrażał zdziwienie życzeniem cesarza, aby do Rzeczypospolitej wprowadzić tylko wojska rosyjskie. W Petersburgu uważano, że niewprowadzenie wojsk austriackich będzie w Rzeczypospolitej wykorzystane na rzecz Stanisława Leszczyńskiego, a wszystkie wojska Rzeczypospolitej zostaną wysłane przeciwko wojskom rosyjskim. Oprócz tego, tylko wojsko austriackie mogło dotrzeć do Warszawy przed rozpoczęciem sejmiku elekcyjnego, natomiast rosyjskie, nawet gdyby bardzo się spieszyło, nie zdążyłoby dotrzeć na czas. Rozważano wariant wykorzystania przeciwko Francji wojsk saskich, podczas gdy wojsko austriackie wkroczy do Rzeczypospolitej. Rząd rosyjski nalegał na zrealizowanie wcześniejszego planu wprowadzenia wojsk rosyjskich i austriackich do Rzeczypospolitej, tym bardziej, że Karol VI obiecał, w wypadku negatywnego stanowiska rosyjskiej carycy, zrealizować wcześniejszą umowę. Karl Gustaw von Löwenwolde w pierwszej połowie sierpnia 1733 roku zażądał więc od Wilczka wykonania wcześniejszej umowy między Rosją i Austrią i wprowadzenia austriackich wojsk do Rzeczypospolitej. Tłumaczył mu, że niewykonanie jej może doprowadzić do gniewu carycę Annę Iwanownę z tego powodu, że wyłącznie Rosja jest wciągana w konflikt z Rzeczpospolitą i Francją. Caryca może pozbawić urzędów przychylnych Austrii rosyjskich ministrów pochodzenia niemieckiego pod presją „profrancuskich” i „staro-bojarskich” ugrupowań. Doprowadziłoby to do zbliżenia Rosji z Francją¹⁸⁵. Löwenwolde wyolbrzymił niebezpieczeństwo dla zwolenników Austrii

Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, д. 75, л. 104об.

¹⁸⁵ *Историческое известие об избрании...*, s. 258–260; J. Dygdała, *Dylematy austriackiej polityki...*, s. 117; idem, *Śląskie wątki polskiego...*, s. 621. Na dwa dni przed wysłaniem 4 VIII 1733 r. reskryptu o decyzji Austrii o niewprowadzaniu wojsk, do Karla Gustawa Löwenwolda napisał już wicekanclerz Andriej Osterman – Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, д. 75, л. 139об.

w Rosji. Dnia 13 sierpnia 1733 roku do Löwenwolda został wysłany nowy reskrypt, w którym dwór rosyjski informował, że nalega na wprowadzenie wojsk austriackich. To stanowisko zostało już przekazane cesarzowi przez przedstawiciela austriackiego w Petersburgu Nicolausa Sebastiana von Hohenholz. Na początku reskryptu podkreślono, że Austria i Rosja zamierzają pomagać elektorowi saskiemu w ubieganiu się o tron polski. Gdyby okazało się, że wybór Fryderyka Augusta jest możliwy tylko z pomocą oręża, należy dokonać wyboru „Piasta”. Takie działania Löwenwolde miał uzgadniać z posłem austriackim Wilczkiem¹⁸⁶. W dniu 19 sierpnia 1733 roku w Warszawie została zawarta umowa pomiędzy Rosją, Austrią i Saksonią w sprawie pomocy Fryderykowi Augustowi w zdobyciu tronu polskiego. Wojska rosyjskie (32 tys. żołnierzy), które weszły do Wielkiego Księstwa Litewskiego 11 sierpnia 1733 roku miały iść w kierunku Warszawy. Wspólny austriacko-saski korpus (6 tys. Sasów i 4 tys. Austriaków) miał wkroczyć do Rzeczypospolitej 22 sierpnia 1733 roku. Austria nie była jednak w stanie wykonać tej umowy, bo przerzucała swoje wojsko nad Ren przeciwko Francji. Nie pomogło przekonywanie Heinricha von Wilczek przez Karla Gustawa von Löwenwolde¹⁸⁷, który w swojej relacji z 20 sierpnia 1733 roku poinformował rząd rosyjski o niechęci Austrii do realizowania uzgodnionej umowy. Według tej relacji, Wilczek znowu mu tłumaczył, że niewprowadzenie wojsk austriackich do Rzeczypospolitej jest uzasadnione tym, aby Austria nie była postrzegana przez sojuszników jako agresor. W tym samym czasie w imieniu cesarza zgadzał się na wprowadzenie wojsk austriackich do Rzeczypospolitej, gdy Rosja będzie nalegać. Faktycznie, Wilczek prosił o poczekanie do zakończenia rozmów prowadzonych na ten temat w Petersburgu przez austriackiego rezydenta Hohenholza. Posłowie sascy opowiedzieli się za takim rozwiązaniem i z kolei oświadczyli, że Fryderyk August chce być wybrany na króla, a nie posadzony na tron z pomocą oręża Rosji i Austrii. Gdyby nie było zgody na kandydaturę elektora saskiego, to wtedy na króla może zostać wybrany „Piast”¹⁸⁸.

¹⁸⁶ *Историческое известие об избрании...*, c. 261–262; J. Dygdała, *Rywalizacja dyplomatów cesarskiego...*, s. 507.

¹⁸⁷ J. Dygdała, *Dylematy austriackiej polityki...*, s. 118.

¹⁸⁸ *Историческое известие об избрании...*, c. 279–280.

Wszystkie sporne problemy wokół wprowadzenia wojsk austriackich do Rzeczypospolitej udało się rozwiązać rezydentowi austriackiemu Hohenholzowi na dworze w Petersburgu. Dnia 17 sierpnia 1733 roku do Karla Gustawa von Löwenwolde został wysłany reskrypt. Donoszono w nim, że Rosja uznała argumenty cesarza o konieczności niewprowadzania austriackich wojsk do Rzeczypospolitej. Austria w wojnie z Francją nie chciała uchodzić za jej inicjatora, aby przysły jej z pomocą Holandia i Anglia – sojuszniczki, z którymi miała zawarte tylko umowy obronne. Anna Iwanowna zgodziła się więc, aby problemy w Rzeczypospolitej zostały rozwiązane tylko za pomocą wojsk rosyjskich. Cesarzowi postawiono jednak trzy warunki, od spełnienia których uzależniono zawarcie owej zgody. Po pierwsze, jeśli nie uda się rozwiązać wszystkich spraw w Rzeczypospolitej za pomocą samego wojska rosyjskiego, cesarz, na żądanie carycy, wprowadzi swoje wojska. Po drugie, gdy dojdzie do wojny Rosji z Imperium Osmańskim, Austria zobowiązana jest również wypowiedzieć mu wojnę. Po trzecie, cesarz powinien poprosić swoich sojuszników o wsparcie Rosji – szczególnie króla Anglii, która miałaby nie tylko zawrzeć sojusz z Rosją, ale wręcz jej flota miałaby wesprzeć Rosję w działaniach przeciwko Szwecji w wypadku, gdyby Szwecja próbowała wystąpić przeciwko Rosji¹⁸⁹.

Rząd rosyjski dobrze rozumiał, że na sejmie elekcyjnym przewagę będą mieć zwolennicy Stanisława Leszczyńskiego. W takim wypadku konieczne było, aby przeciwnicy jego kandydatury porzucili „poła wyborcze” i przeprowadzili wybór elektora saskiego Fryderyka Augusta. W końcu sierpnia i na początku września 1733 roku w Warszawie odbywały się liczne narady dyplomatów Rosji, Austrii, Saksonii z udziałem magnatów wrogich Leszczyńskiemu. Rosyjscy dyplomaci zatwierdzili plan zaproponowany przez posła austriackiego Heinricha von Wilczek, którego rzeczywistym autorem był jednak biskup krakowski Jan Lipski. Plan polegał na opóźnieniu elekcji, aby dać wojskom rosyjskim możliwość zbliżenia się do miejsca jej odbywania. Widząc słabe poparcie szlachty dla kandydatury Fryderyka Augusta, planowano zjednoczyć przeciwników Leszczyńskiego pod hasłem obrony „wolnej elekcji”. W taki sposób wśród opozycji zostaliby magnaci, którzy sami mieli nadzieję na wybór na króla. Potem, gdy stanie się jasne,

¹⁸⁹ Ibidem, c. 276–278.

że kandydaci „Piastowie” nie są w stanie porozumieć się i ustąpić jeden drugiemu, w charakterze kompromisu zostanie zaproponowana dogodna dla wszystkich kandydatura Fryderyka Augusta¹⁹⁰. Plan stawał się realny, tym bardziej że posłom Rosji i Austrii przed samym sejmem elekcyjnym udało się przeciągnąć na stronę Fryderyka Augusta dwóch najbardziej wpływowych kandydatów „Piastów”: Teodora Lubomirskiego, któremu obiecano urząd hetmana koronnego i pewną sumę pieniędzy, oraz Michała Wiśniowieckiego, któremu obiecano urząd hetmana wielkiego litewskiego¹⁹¹. Jednocześnie 17 sierpnia rząd rosyjski polecił Karłowi Gustawowi von Löwenwolde, aby w żadnym wypadku nie odkładano sejmiku elekcyjnego. Gdyby nie udało się przeszkodzić wyborowi na króla Stanisława Leszczyńskiego, należy dopilnować, aby „своего провозгласили короля, которой потом оружием содержан быть может”¹⁹². W formowaniu ugrupowania zwolenników Fryderyka Augusta przeszkadzały ambicje części „Piastów”, którzy uparcie rywalizowali o tron, choć posłowie Rosji i Austrii odmawiali im poparcia. Janusz Wiśniowiecki jeszcze na początku września 1733 roku bez powodzenia starał się u rezydenta austriackiego Kintera o poparcie i pieniądze, aby na sejmie elekcyjnym zgłosić swoją kandydaturę¹⁹³. Odmowa nie zniechęciła go i w czasie sejmiku elekcyjnego objeżdżał województwa w nadziei na otrzymanie głosów szlachty. Z kategorycznym sprzeciwem wystąpiły jednak województwa wielkopolskie, które Janusza Wiśniowieckiego nazwały takim samym „intrygantem”, jakim był jego brat Michał¹⁹⁴.

Po wyborze Stanisława Leszczyńskiego, wśród przeciwników króla Janusz Wiśniowiecki pozostawał kandydatem do tronu. Z diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła wynika, że kandydatura Janusza Wiśniowieckiego do tronu do ostatniej chwili pozostawała aktualna:

¹⁹⁰ J. Dygdała, *Rywalizacja dyplomatów cesarskiego...*, s. 508.

¹⁹¹ *Историческое известие об избрании...*, c. 281; J. Dygdała, *Urażone magnackie ambicje...*, s. 195.

¹⁹² Архив Санкт-Петербургского Института истории Российской академии наук, ф. 36, оп. 1, д. 75, л. 170–170об.

¹⁹³ J. Dygdała, *Urażone magnackie ambicje...*, s. 196.

¹⁹⁴ В. Герье, *Борьба за польский...*, с. 458.

Z rana ruszyliśmy ad Campum Electoralem, gdzie znalazłszy 3000 szlachty podniósł łaskę Jmc Pan Poniński poseł województw wielkopolskich. Po zagajeniu jeździli po województwach radząc się *et explicando sensum*, gdybyśmy wiedzieli, że Książę Janusz Wiśniowiecki nasz kandydat podając niechciał ażeby obranym *in scissione*, który wołał bydź godzien tego niż bydź w samej rzeczy widząc tedy, że nikt nie może bydź sposobniejszy zgasić animusz zachwały Ichmciów, *unanimo et consensu nemine contradicente* za nominacją Jmści księdza Hozjusza biskupa poznańskiego obraliśmy za Pana i Ojca Ojczyzna Syna nieboszczyka króla elektora saskiego Augusta II¹⁹⁵.

Faktycznie wszystko skończyło się zgodnie z planem posłów Rosji i Austrii (planem Jana Lipskiego) i przeciwnicy Leszczyńskiego oraz „Piastowie” w rezultacie zgodzili się na wybór Fryderyka Augusta na króla.

Na podstawie przedstawionej analizy można wyciągnąć następujące wnioski: Rosja okazała się nieprzygotowana do bezkrólewia w 1733 roku, co między innymi wynikało z faktu, że posłem w Rzeczypospolitej był Friedrich Casimir von Löwenwolde, któremu rząd rosyjski nie do końca ufał; pojednanie Potockich i Czartoryskich było czymś zupełnie niespodziewanym dla rządu rosyjskiego, który jednak dosyć szybko wypracował nową politykę w sprawie wyborów króla w Rzeczypospolitej. Podstawowe punkty tej polityki zostały sformułowane przez rząd rosyjski już pod koniec marca 1733 roku. Jednocześnie rząd rosyjski dążył do działania w Rzeczypospolitej razem ze swoimi sojusznikami – Austrią i Prusami – oraz poparł proponowaną przez cesarza kandydaturę portugalskiego infanta Emanuela. Zgodnie z traktatem z 1732 roku w wypadku braku w Rzeczypospolitej poparcia dla Don Emanuela, rozważano wybór „Piasta”. Już od końca lutego 1733 roku rząd rosyjski rozpoczął działania na rzecz kandydatury „Piasta”, dlatego do Wielkiego Księstwa Litewskiego został skierowany specjalny przedstawiciel rosyjski Jurij Liwen. Głównym celem jego wyjazdu było zaproponowanie dwóm magnatom litewskim (Michałowi Wiśniowieckiemu i Pawłowi Sanguszce) rosyjskiego poparcia w zdobyciu tronu Rzeczypospolitej. Liwenowi nie udało się spotkać z Sanguszką, nato-

¹⁹⁵ AGAD, AR, dz. VI, 80a, k. 596; *Дьярвыюш Князя Міхала Казімера Радзівіла Ваяводы Віленскага, Гетмана Вялікага В. К. Літ.*, „Спадчына” 1995, № 2, с. 61–62.

miast Michał Wiśniowiecki nie zgodził się ubiegać o tron. Do obu kandydatur nieprzychylnie odnieśli się rosyjscy posłowie w Rzeczypospolitej, bracia Löwenwoldowie z powodu pokrewieństwa Wiśniowieckich, Sanguszeki i Czartoryskich, wywodzących się z rodu Giedyminowiczów, z przedstawicielami elity rosyjskiej: Trubeckimi, Kurakinami i Golicydami. Te rosyjskie rody wrogo odnosiły się bowiem do ministrów Anny Iwanowny pochodzenia niemieckiego (m.in. Löwenwoldów). Zamiast poparcia konkretnych „Piastów”, Löwenwoldowie, na polecenie rządu rosyjskiego, obiecali wspieranie wszystkich możliwych „Piastów”, którzy powinni byli wybrać spośród siebie jednego kandydata do tronu. Rosyjskie obietnice rozbudziły wśród magnatów nadzieje i skonfliktowały ich między sobą. Taka sytuacja sprzyjała agitacji na rzecz Stanisława Leszczyńskiego i Fryderyka Augusta.

Decyzja Austrii o poparciu elektora saskiego doprowadziła do transformacji polityki rosyjskiej. Rząd rosyjski również zdecydował się poprzeć Fryderyka Augusta, ale gdyby zabrakło mu głosów, zakładano wybór „Piasta” – wojewody krakowskiego Teodora Lubomirskiego. Po podpisaniu umowy pomiędzy Rosją i Saksonią, posłowie rosyjscy, bracia Löwenwoldowie, rozpoczęli działalność na rzecz Fryderyka Augusta. Sojusznicy podjęli decyzję o konieczności zawiązania konfederacji przeciwko ewentualnemu wyborowi Stanisława Leszczyńskiego. W tym celu do Wielkiego Księstwa Litewskiego został wysłany Jurij Liwen, któremu do pomocy wyznaczono Franciszka Darewskiego. Organizatorem konfederacji powinien być zostać wojewoda nowogródzki Mikołaj Faustyn Radziwiłł. Na drugiego ewentualnego przywódcę planowano starostę mereckiego Antoniego Kazimierza Sapię, w którego pełne oddanie nie dowierzano w Rosji i nie było to bezzasadne. W wyniku działalności stronników rosyjskich na przeddelekcyjnym sejmiku województwa nowogródzkiego została utworzona konfederacja i przyjęto uchwały przeciwko postanowieniom sejmu konwokacyjnego oraz zakazano Stanisławowi Leszczyńskiemu ubiegać się o koronę. Do konfederacji nowogródzkiej przystąpiła część szlachty mińskiej, na czele z miecznikiem wielkim litewskim Ignacym Zawiszą. Ani on, ani Mikołaj Faustyn Radziwiłł, ze strachu przed zwolennikami Leszczyńskiego, nie zgodzili się na przekazane im przez Liwena propozycje rządu rosyjskiego dotyczące zorganizowania Generalnej Konfederacji przeciwko Leszczyńskiemu. Wysłali oni tylko swoich posłów do prymasa z proś-

bą o utrzymanie zasady „głosu wolnego” na sejmie elekcyjnym i usunięcie z grona kandydatów do tronu Stanisława Leszczyńskiego. Nawet ten tymczasowy sukces Liwena i Darewskiego przyczynił się do tego, że konfederacja nowogródzka stała się podstawą utworzenia Generalnej Konfederacji Warszawskiej, która wybrała na tron Rzeczypospolitej elektora saskiego Fryderyka Augusta, który przyjął imię Augusta III.

tłumaczenie: *Witalis Łuba*

Russian Policy in the Polish Commonwealth in 1733 and a „Piaś” Candidate

(SUMMARY)

An agreement between families of Potoccy and Czartoryscy was an unexpected situation for Russia, nevertheless a new policy on the election of Polish king was arranged in the end of March, 1733. Russia decided to act together with its allies and to support candidate indicated by emperor – Portuguese heir don Emanuel. According to a treaty signed in 1732, if Austria and Prussia would not support Emanuel, there was considered to put some “Piaś” on a Polish throne. In the article can be find precise information about acts and strategy made by Russian diplomats (among others: Jurij Liwen and Karl Gustaw i Friedrich Casimir von Löwenwolde) and Polish nobles’ reactions on those efforts, as well as Polish sympathies and alliances (including confederation against Stanilaw Leszczynski’s election).

transl. *Wiesława Duży*

Andrej Macuk
Instytut Historii, Akademia Nauk Białorusi
andrei.macuk@gmail.com